

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ЛУГАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА»

КАБАЦЬКА Олена Володимирівна

УДК 378.017:613

**СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОГО
ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА В КЛАСИЧНИХ УНІВЕРСИТЕТАХ**

13.00.07 – теорія та методика виховання

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Старобільськ – 2021

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Ткачова Наталія Олександрівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г. С. Сковороди,
професор кафедри освітології та
інноваційної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Омельченко Світлана Олександрівна,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний
університет» (м. Слов'янськ), ректор;

доктор педагогічних наук, професор
Трубавіна Ірина Миколаївна,
Національна академія Національної гвардії
України (м. Харків), професор кафедри
соціально-гуманітарних дисциплін;

доктор педагогічних наук, професор
Зеленов Євген Анатолійович,
Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля (м. Сєвєродонецьк),
професор кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 12 травня 2021 року о 10.00 годині на виїзному засіданні спеціалізованої вченої ради Д 29.053.03 Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ) за адресою: 93401, Луганська обл., м. Сєвєродонецьк, вул. Лисичанська, 1-б, мала конференц-зала № 1 (3 поверх).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Державного закладу «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» за адресою: 92703, м. Старобільськ, пл. Гоголя, 1.

Автореферат розіслано 9 квітня 2021 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. В. Мордовцева

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Стрімкі зміни в економічній та соціально-культурній сферах українського суспільства зумовлюють підвищення вимог до підготовки майбутніх фахівців, які мають стати не тільки професіоналами у своїй галузі, але й відрізнитися міцним здоров'ям, що є необхідною передумовою для успішного виконання ними своїх професійних обов'язків і успішної особистісної самореалізації. Однак реалії сьогодення засвідчують, що в Україні склалася критична ситуація зі станом здоров'я майбутніх фахівців. Так, за статистичними даними, порівняно з минулими десятиріччями, майже у 80 % майбутніх фахівців спостерігається погіршення фізичного і психічного стану.

Слід також зауважити, що поряд із несприятливими соціально-економічними, екологічними впливами значна частка факторів ризику здоров'я здобувачів вищої освіти має дидактогенну природу. Адже традиційна організація освітнього процесу, маючи переважно здоров'явтратний характер, часто провокує в суб'єктів навчання стресові перевантаження, що призводять до певних порушень механізмів саморегуляції фізіологічних і психічних функцій організму, сприяють розвитку хронічних хвороб та зниження якості професійної підготовки. Однак дотепер у закладах вищої освіти (далі — ЗВО) практичній реалізації оздоровчої функції приділяється замало уваги. У світлі цього одним із пріоритетних напрямів стратегії освітньої політики держави в галузі вищої освіти стає збереження і зміцнення духовного, психічного та фізичного здоров'я здобувачів освіти, формування у них цінності здоров'я, здорового способу життя, що можливо лише за умови створення відповідного здоров'язбережувального середовища.

На пріоритетності вирішення вказаних завдань наголошено в законах України «Про освіту» (2017), «Про вищу освіту» (2014); Концепції Загальнодержавної програми «Здоров'я 2020: український вимір» (2011); Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року (2013), Національній доповіді про стан і перспективи розвитку освіти в Україні (2016). У законодавчих документах акцентовано на необхідності забезпечення формування відповідального ставлення молоді до здоров'я як найвищої індивідуальної і суспільної цінності; пошуку шляхів удосконалення процесу збереження, зміцнення й формування здоров'я молодого покоління в закладах освіти.

Здійснений аналіз документів Ради Європи, Європейського Союзу, Всесвітньої організації охорони здоров'я, ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ свідчить про визнання пріоритетності освітньої політики з питань здоров'язбереження у світовому вимірі. Так, положення про необхідність забезпечення здоров'язбереження молоді сформульовано в таких міжнародних документах, як: Всесвітня Декларація з охорони здоров'я «Здоров'я для всіх у XXI столітті» (1998), Всесвітня доповідь про знання для кращого здоров'я (2004), матеріали Шостої Глобальної конференції зі зміцнення здоров'я (Бангкокська Хартія, 2005) та матеріали сесії Асамблеї ВООЗ «Сприяння зміцненню здоров'я у глобалізованому світі» (2007), Нова європейська політика «Здоров'я — 2020» (2011) тощо.

Як відзначається в законодавчих і нормативних документах, розв'язання проблеми здоров'язбереження здобувачів освіти вимагає створення в ЗВО й

особливо в класичних університетах як традиційних флагманів вищої освіти відповідного освітнього середовища, що сприятиме збереженню здоров'я здобувачів у процесі навчання, засвоєнню ними знань про здоровий спосіб життя, формуванню звичок здоров'язбережувальної поведінки. Проте існуюча у вітчизняних класичних університетах система здоров'язбереження майбутніх фахівців на сьогодні є недосконалою й вимагає суттєвої трансформації. Тому проблема формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах набуває особливої актуальності.

У науковій літературі досліджувана проблема розглядається вченими в таких напрямках: обґрунтування теоретико-методологічних основ взаємодії людини та середовища (А. Бандура, Р. Бейкер, Л. Виготський, Дж. Гібсон, К. Левін, М. Хейдметс та ін.); роль середовища як фактора розвитку особистості (А. Баль, І. Карабаєва, О. Леонт'єв, Н. Лобач, Ю. Мануйлов, М. Черноушек та ін.); закономірності функціонування освітнього середовища (Н. Ковалевська, Ю. Кулюткін, О. Макагон, А. Пасічніченко, І. Шендрик, В. Ясвін та ін.); моделювання безпечного для здоров'я освітнього середовища (І. Баєва, Д. Іванов, В. Панов, Є. Рибак, С. Сергєєв та ін.); визначення суті здоров'язбережувального освітнього середовища та його можливостей впливу на стан здоров'я особистості (В. Бабич, Г. Мисіна, С. Омельченко, Г. Остапенко, Н. Рилова, О. Свиридюк, Н. Ткачова, В. Шуба та ін.).

Останніми роками з'явилися дослідження, пов'язані з вивченням проблем здоров'я і здорового способу життя в межах освітнього процесу (Р. Айзман, А. Білоконь, Г. Василевська, А. Гендін, Є. Зеленов, Г. Кривошеєва, Г. Кураєв, Л. Петровська, І. Трубавіна, П. Яременко, Б. Ясько та ін.). Зокрема, указаними вченими висвітлено загальні питання здоров'я здобувачів вищої освіти, здійснено аналіз причин поширення шкідливих звичок у молодіжному середовищі, розкрито вплив різних факторів на формування здорового способу життя молоді, схарактеризовано стан валеологічної освіти майбутніх фахівців, здійснено пошук засобів формування в них здорового способу життя. Проблему формування здоров'язбережувальної компетентності молоді висвітлено в працях таких науковців і освітян, як Т. Бойченко, Ю. Бойчук, Т. Бондаренко, О. Ващенко, Н. Поліщук, В. Сергієнко, Г. Сопко, В. Успенська, М. Чуркіна, О. Шукатка, Є. Югова та ін.).

Отже, сьогодні окремим аспектам створення та існування здоров'язбережувального освітнього середовища у ЗВО приділяється значна увага з боку науковців. Проте проблема формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах комплексно не досліджувалась. Аналіз наукових праць дає підстави для висновку, що вказана проблема в контексті сучасних викликів ще не здобула належне міждисциплінарне осмислення та наукове узагальнення із залученням фундаментальних положень сучасної педагогіки.

У результаті вивчення теоретичних і практичних аспектів проблеми створення здоров'язбережувального освітнього середовища у ЗВО, у тому числі в класичних університетах, було виявлено низку суперечностей:

на рівні концептуалізації сучасної освіти:

– між об'єктивною соціальною потребою посилення здоров'язбережувального вектора освітнього процесу в ЗВО та нерозробленістю концептуально-

методологічних засад і науково обґрунтованих педагогічних стратегій створення здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах;

на рівні визначення цілей вищої освіти:

– між декларуванням пріоритетності завдань здоров'язбереження здобувачів освіти та реальним станом реалізації здоров'язбережувальної функції в освітньому середовищі ЗВО;

– між наявністю в педагогічній науці розроблених теоретичних засад здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців та недостатнім рівнем наукового обґрунтування процесу формування означеної компетентності в освітньому середовищі ЗВО;

– між прагненням майбутніх фахівців до самовдосконалення й самореалізації та недостатнім усвідомленням ними значущості підвищення здоров'язбережувальної компетентності та сприйняття здоров'я як особистісної цінності;

на рівні змісту й технологій освітнього процесу у ЗВО:

– між необхідністю формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах та відсутністю розроблених теоретичних і методичних засад системної організації цього процесу;

– між високим потенціалом педагогічних технологій, спрямованих на оптимізацію здоров'язбереження особистості, та недостатнім рівнем їх використання в освітньому середовищі класичних університетів.

Отже, актуальність порушеної проблеми, її нерозробленість на концептуально-методологічному, теоретичному, методичному та практичному рівнях, а також необхідність усунення виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження **«Система формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до теми комплексної програми науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх і вищих навчальних закладах» (РК № 1-200199U004104). Тему дослідження затверджено вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (протокол № 1 від 26.02.2016 р.) і узгоджено в Міжвідомчій раді з координації досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології в Україні (протокол № 4 від 26.04.2016 р.).

Об'єкт дослідження — освітнє середовище класичного університету.

Предмет дослідження — теоретичні й методичні засади системи формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні теоретичних і методичних засад системи формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах та експериментальній перевірці її ефективності.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Визначити стан розробленості проблеми формування

здоров'язбережувального освітнього середовища в науковій літературі, окреслити напрями подальших наукових розвідок.

2. Науково обґрунтувати концепцію та методологічні засади проблеми формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах.

3. Конкретизувати термінологічне поле дослідження, схарактеризувати здоров'язбережувальне освітнє середовище класичного університету.

4. Розкрити сутність і структуру здоров'язбережувальної компетентності здобувачів університетської освіти.

5. Розробити й теоретично обґрунтувати систему формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах.

6. Визначити критеріальну базу дослідження.

7. Розробити науково-методичне забезпечення реалізації системи формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах.

8. Експериментально перевірити ефективність розробленої системи формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах та її вплив на рівень сформованості здоров'язбережувальної компетентності здобувачів університетської освіти.

Концепцію дослідження структурує **провідна ідея**, яка полягає в тому, що професійна підготовка й гармонійний розвиток особистості здобувача університетської освіти передбачає не тільки досягнення ним високого рівня освіченості, але й збереження та укріплення здоров'я, що вимагає створення у класичному університеті здоров'язбережувального освітнього середовища, яке розглядається як цілісна динамічна система в сукупності психолого-педагогічних і організаційно-педагогічних умов, взаємопов'язаних ресурсів (предметно-просторових, управлінських, методичних, дидактичних) та впливів (психологічних, педагогічних, соціокультурних), що сприяє збереженню і зміцненню фізичного, психічного і духовного здоров'я учасників освітнього процесу, оптимізації освітнього процесу на основі використання здоров'язбережувальних педагогічних технологій, які забезпечують продуктивну навчально-пізнавальну і практичну діяльність майбутніх фахівців, засновану на науковій організації праці й культурі здорового способу життя особистості.

Формування здоров'язбережувального освітнього середовища класичного університету потребує розроблення й реалізації відповідної системи, у якій забезпечено єдність змістових, функціональних та особистісних підсистем, орієнтованих на формування здоров'язбережувальної компетентності учасників освітнього процесу, установки їх на здоров'я і здоровий спосіб життєдіяльності.

Створення означеного середовища не є самоціллю, адже його розбудова має передусім забезпечувати здатність здобувачів університетської освіти успішно здійснювати здоров'язбережувальну й оздоровчу діяльність, усвідомлювати цінності здоров'я, значущість здорового способу життя та вироблення звичок дотримання такого способу життя на практиці. Указану здатність людини вчені ідентифікують із її здоров'язбережувальною компетентністю як життєво важливої властивості сучасного фахівця.

Концепція містить *три взаємопов'язаних концепти*, що сприяють реалізації

провідної ідеї дослідження.

Методологічний концепт передбачає використання фундаментальних філософських ідей і положень про взаємозв'язок, взаємозумовленість і цілісність явищ і процесів об'єктивної дійсності; філософські положення про єдність тілесного, інтелектуального і духовного в структурі особистості, про системність формування особистості, про взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх факторів її розвитку (Б. Анан'єв, І. Бех, Л. Виготський, І. Зязюн, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.); філософських концепцій освіти (В. Андрущенко, Б. Гершунський, В. Гінецинський, І. Зязюн, В. Краєвський, В. Кремень, М. Култаєва та ін.), а також відбиває взаємозв'язок і взаємодію різних підходів загальнонаукової й конкретно наукової методології до вивчення порушеної проблеми, а саме: системного, синергетичного, середовищного, аксіологічного, особистісно-діяльнісного, ресурсного, ергономічного, компетентнісного, холістичного підходів.

Теоретичний концепт визначає систему ідей, концепцій, вихідних категорій, основних понять щодо досліджуваної проблеми, без яких неможливе її цілісне осмислення, зокрема: ідеї та положення здоров'язбережувальної педагогіки (М. Безруких, В. Горащук, О. Караман, М. Лук'янченко, С. Омельченко, М. Смирнов, С. Харченко та ін.); положення середовищного підходу щодо сутності, проектування, конструювання, організації освітнього середовища (М. Братко, О. Горчакова, В. Желанова, Г. Ковальов, Ю. Мануйлов, О. Ярошинська та ін.); теоретичні висновки щодо типології, функцій, структури, побудови, формування та розвитку освітнього середовища вищої школи та його впливу на професійний розвиток особистості (О. Артюхіна, О. Бондар, К. Лебедева, О. Романовський, Д. Хорват та ін.); уявлення про вплив різних факторів на формування здорового способу життя здобувачів університетської освіти (Д. Берлінер, А. Гарсі, З. Полякова, М. Хвастова, А. Щедріна, С. Халл та ін.); теоретичні узагальнення щодо форм, методів і засобів формування здорового способу життя у загальноосвітніх закладах (Р. Айзман, В. Бабич, Є. Зеленов, С. Горбушина, Л. Козлова, А. Смирнов, З. Чуканов, П. Яременко, Б. Ясько та ін.); різні аспекти формування здоров'язбережувальної компетентності студентів (Л. Барна, Т. Бойченко, Ю. Бойчук, Г. Мешко, Т. Миронюк, О. Митчик, С. Морозова, В. Омеляненко, В. Сергієнко, Г. Сопко, І. Трубавіна, В. Успенська, М. Чуркіна та ін.).

Технологічний концепт передбачає розроблення науково-методичного забезпечення системи формування здоров'язбережувального освітнього середовища класичного університету.

В основу дослідження покладено **загальну гіпотезу** про те, що сформувати здоров'язбережувальне освітнє середовище класичного університету, здатного вирішувати завдання здоров'язбереження учасників освітнього процесу в цілому й формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів зокрема можливо, якщо розробити й упровадити в освітній простір ЗВО відповідну систему, яка інтегрує в собі ідеї вказаних вище підходів.

Загальна гіпотеза конкретизована в **часткових припущеннях**, відповідно до яких формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів університетської освіти в умовах створеного здоров'язбережувального освітнього

середовища буде успішним, якщо:

- забезпечити умови, за яких система формування здоров'язбережувального освітнього середовища оптимально впливає на особистість майбутнього фахівця, його емоційно-ціннісну, інтелектуально-когнітивну й діяльнісно-вольову сфери, стимулює здобувачів до дотримання норм здорового способу життя й самовдосконалення здоров'язбережувальної компетентності;

- науково обґрунтувати й забезпечити можливості для втілення ідеї формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів у процесі реалізації змісту складників здоров'язбережувального освітнього середовища класичного університету протягом усього періоду навчання; дотримання цілісності й безперервності означеного процесу на різних етапах особистісно-професійного становлення й самореалізації майбутнього фахівця — від усвідомлення значущості здоров'язбережувальної компетентності, оволодіння знаннями до набуття практичного досвіду, що дає можливість актуалізувати ціннісне ставлення здобувачів університетської освіти до власного здоров'я та мотивацію на здоровий спосіб життя, розкриття і збереження власних ресурсних можливостей; сформувати індивідуально-творчий підхід до здоров'я зорієнтованої діяльності;

- розробити технологічне, програмно-змістове й методичне забезпечення процесу формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців, яке відбиває мету, завдання й принципи здоров'язбережувальної освіти, ураховує зміст структурних компонентів здоров'язбережувального освітнього середовища;

- стимулювати перехід від управління процесом формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів у межах здоров'язбережувального освітнього середовища до самоорганізації ними означеного процесу.

Для вирішення поставлених завдань і перевірки гіпотези використано комплекс **методів дослідження:**

- *теоретичних:* історико-логічний, проблемно-цільовий, порівняльний аналіз наукових праць із досліджуваної проблеми; узагальнення, систематизація, порівняння й зіставлення різних поглядів науковців з питань створення здоров'язбережувального освітнього середовища у ЗВО; аналіз нормативних документів (законів, наказів, положень тощо) із метою формулювання концепції та термінологічного поля дослідження; розроблення теоретико-методологічних засад створення здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах; моделювання з метою розроблення системи формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах та її науково-методичного забезпечення;

- *емпіричних:* спостереження, анкетування, тестування, бесіди, вивчення продуктів діяльності здобувачів університетської освіти — для діагностування рівня сформованості в них здоров'язбережувальної компетентності; метод експертних оцінок, самооцінювання та вивчення досвіду діяльності викладачів у контексті досліджуваної проблеми; педагогічний експеримент для перевірки ефективності системи формування здоров'язбережувального середовища в класичних

університетах та її впливу на рівень сформованості здоров'язбережувальної компетентності майбутніх фахівців;

– *статистичних*: метод статистичної обробки даних на основі критерію Пірсона, графічне відображення отриманих даних для кількісного та якісного аналізу результатів педагогічного експерименту.

Наукова новизна й теоретичне значення одержаних результатів дослідження полягають у тому, що *вперше*:

– з урахуванням наукових підходів (системного, синергетичного, середовищного, аксіологічного, особистісно-діяльнісного, ресурсного, ергономічного, компетентнісного, холистичного) цілісно досліджено й розв'язано на методологічному рівні проблему формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах;

– науково обґрунтовано й доведено ефективність системи формування здоров'язбережувального освітнього середовища класичного університету, яка містить чотири взаємопов'язані блоки: *концептуально-цільовий*, що визначає мету, завдання, провідну парадигму, методологічні підходи і принципи формування означеного середовища; *змістово-компонентний*, що відбиває зміст структурних складників цього середовища (просторово-предметного, організаційно-управлінського, особистісно-психологічного, змістово-технологічного) і компонентів здоров'язбережувальної компетентності здобувачів університетської освіти, підвищення рівня якої є одним із провідних освітньо-виховних завдань здоров'язбережувального освітнього середовища; *технологічно-процесуальний*, який розкриває етапи формування зазначеного середовища та методичне забезпечення й педагогічний інструментарій реалізації технологічних етапів досліджуваного процесу (організаційно-підготовчого, процесуально-формувального, оцінно-прогностичного); *моніторингово-результативний*, який передбачає здійснення моніторингових досліджень результативності роботи зі створення здоров'язбережувального освітнього середовища у цілому та його впливу на динаміку окремих особистісно-професійних якостей учасників освітнього процесу, академічну успішність здобувачів університетської освіти, реалізації їхніх ресурсних можливостей;

– визначено педагогічні умови ефективного формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів університетської освіти (забезпечення готовності професорсько-викладацького складу університету до формування здоров'язбережувального освітнього середовища; спонукання майбутніх фахівців до самовдосконалення вказаної компетентності; залучення здобувачів університетської освіти до проведення самомоніторингу її сформованості);

– розроблено й експериментально перевірено науково-методичне забезпечення системи формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах;

– *уточнено*: суть поняття «здоров'язбережувальне освітнє середовище» як сукупності управлінських, організаційних та навчальних умов, спрямованих на формування, зміцнення та збереження фізичного, психологічного, соціального й

духовного здоров'я та адаптацію здобувачів університетської освіти через використання комплексу психолого-педагогічних, соціально-педагогічних, валеологічних та медико-фізіологічних засобів і методів супроводження освітнього процесу, профілактики чинників ризику для здоров'я, організації комплексу позааудиторних оздоровчо-профілактичних заходів; зміст його складників (просторово-предметного, організаційно-управлінського, особистісно-психологічного, змістово-технологічного) у контексті здоров'язбереження; параметри стану сформованості вказаного середовища (домінантність, концептуальність, комфортність, гуманність, демократичність, мобільність, оптимальність, поінформованість, ергономічність, соціальна спрямованість, відкритість), а також зміст дефініцій «здоров'я», «здоров'язбереження», «здоровий спосіб життя»; сутність здоров'язбережувальної компетентності, зміст її структурних компонентів (особистісно-ціннісного, когнітивного, функціонально-практичного й рефлексивно-оцінного), критерії й показники рівнів її сформованості;

– *подальшого розвитку* набули напрями, зміст, форми, методи й етапи формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах; уявлення про генезу ідеї здоров'язбереження як підґрунтя вдосконалення концептуальних основ формування здоров'язбережувального освітнього середовища класичного університету відповідно до сучасних викликів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в доведенні теоретичних положень і висновків дослідження до конкретних рекомендацій щодо формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах, які відображено в одноосібній монографії «Формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах: історія, теорія, практика» та статтях у колективних монографіях «Educational Studios: Theory and Practice» (Prague, Vienna, 2018), «Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School» (Prague, 2020); авторських спецкурсів «Історія становлення здоров'язбережувальної освіти», «Тренінги з актуальних проблем здоров'я», «Основи здорового способу життя та культура здоров'я», «Методика проведення виховної роботи з формування мотивації до здорового способу життя», «Здоров'язбережувальне освітнє середовище», «Валеологізація освітнього середовища», «Основи валеології», «Педагогіка (основи педагогічної майстерності)»; рекомендаціях для викладачів щодо формування здоров'язбережувального освітнього середовища та здоров'язбережувальної компетентності здобувачів університетської освіти, навчальних та методичних доробках «Робочий зошит з дисципліни "Безпека життєдіяльності" для іноземних студентів», «Виховна практика: методичні рекомендації щодо проходження студентами виховної практики», «Методичні рекомендації для самостійної роботи студентів. Освітні програми з позашкільної освіти оздоровчого напрямку», «Навчальні програми з позашкільної освіти оздоровчого напрямку "Стиль життя" та "Здорові традиції українського народу"»; методичних вказівках щодо самовиховання здобувачів у досліджуваному напрямі; окремих навчально-методичних матеріалах із різних навчальних дисциплін — планах семінарських занять, завданнях до проведення практичних занять; планах організації

позааудиторної діяльності майбутніх фахівців — різноманітних виховних та оздоровчо-профілактичних заходах.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького (довідка № 231/04 від 21.10.2020 р.), Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (довідка № 01-13/629 від 02.12.2020 р.), Хмельницького національного університету (довідка № 59 від 04.12.2020 р.), Одеського національного університету імені І. І. Мечникова (довідка № 06.05.1144 від 11.12.2020 р.), Національного університету «Запорізька політехніка» (довідка № 37-68/3274 від 11.12.2020 р.), Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (довідка № 0501-256 від 14.12.2020 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка № 01/10-608 від 14.12.2020 р.), Державного закладу «Луганський національний університет імені Т. Г. Шевченка» (довідка № 1/1271 від 15.12.2020 р.)

Матеріали дослідження можуть бути використані керівниками й працівниками університетів, викладачами з метою вдосконалення здоров'язбережувального освітнього середовища та формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів університетської освіти, під час викладання навчальних дисциплін «Філософія», «Психологія», «Педагогіка», «Педагогіка вищої школи», «Безпека життєдіяльності», «Загальна теорія здоров'я (загальна та педагогічна валеологія)», «Основи здорового способу життя та культура здоров'я», «Валеологізація освітнього середовища» тощо; для розроблення спецкурсів, курсів за вибором майбутніх фахівців, спецсеминарів, навчальних посібників; для організації позааудиторної діяльності здоров'язбережувального характеру; здобувачами освіти під час написання магістерських робіт, створення науково-дослідницьких проєктів.

Особистий внесок здобувача в публікаціях у співавторстві полягає в з'ясуванні суті й структури здоров'язбережувального середовища класичного університету та визначенні вимог до його формування [28; 29]; аналізі механізмів психо-фізіологічного впливу зовнішніх факторів на показники здоров'я майбутніх фахівців [4; 9; 10; 15; 18; 43; 44; 45; 55; 60; 62; 64; 65]; дослідженні особливостей застосування здоров'язбережувальних педагогічних технологій та засобів їх реалізації з метою формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти [5; 6; 7; 13; 14; 16; 17; 19; 20; 21; 25; 30; 31; 32; 34; 36; 38; 46; 49; 50; 51; 53; 54; 57; 63].

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення й результати дослідження були оприлюднені на наукових конференціях і семінарах різних рівнів: *міжнародних*: «Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку» (Харків, 2011, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020); «Відродження духовності в сучасному світі: взаємодія церкви та освіти» (Харків, 2013); «Безпека людини у сучасних умовах» (Харків, 2014, 2015); «Perspective trends in scientific research-2015» (Братислава, 2015), «Проблеми формування здорового способу життя дітей і молоді» (Харків, 2016); «Актуальні наукові дослідження в сучасному світі» (Переяслав-Хмельницький, 2016); «Сучасний стан проблеми фізичної культури та здоров'я нації» (Харків–Маріуполь, 2018), «Сучасний рух науки» (Дніпро, 2018); «Сучасні тенденції та перспективи гармонійного розвитку учнівської та

студентської молоді в умовах ступеневої освіти» (Харків, 2019), «Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика» (Харків, 2019); *всеукраїнських*: «Педагогіка здоров'я» (Харків, 2011, 2012, 2014, 2016, 2017, 2018; Чернігів, 2019), «Культура здоров'я, фізичне виховання, реабілітація в сучасних умовах» (Луганськ, 2013), «Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти» (Полтава, 2018), «Фітнес&Здоров'я» (Харків, 2020).

Основні положення й результати дослідження були обговорені та здобули позитивну оцінку на засіданнях кафедри валеології Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та кафедри педагогіки Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (2015–2020 рр.).

Кандидатська дисертація на тему «Методика формування культури здоров'я старшокласників у позакласній роботі» зі спеціальності 13.00.02 — теорія та методика навчання (фізична культура, основи здоров'я) була захищена у 2011 р., її матеріали в тексті докторської дисертації не використовуються.

Публікації. Результати дослідження опубліковано в 65 наукових працях (із них 25 — одноосібні), серед яких: одноосібна монографія, 2 статті в колективних монографіях (англійською мовою опубліковані в країні ЄС — Чехії та Швейцарії); 22 статті у провідних наукових фахових виданнях України (8 одноосібно); 7 статей у зарубіжних періодичних наукових виданнях (три з яких індексуються у світових наукометричних базах — 2 у «Scopus» й 1 у «WoS»); 2 статті в інших періодичних виданнях; 27 тез доповідей у збірниках матеріалів наукових конференцій (12 одноосібно) та 4 збірки методичних рекомендацій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, чотирьох розділів, висновків і списку використаних джерел до кожного розділу (загальна кількість джерел — 728, із них іноземною мовою 36), загальних висновків, 5 додатків. Дисертація містить 35 таблиць, 3 рисунки. Загальний обсяг дисертації становить 533 сторінках (основного тексту — 365 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми наукового дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт, предмет; представлено концепцію, сформульовано гіпотезу, з'ясовано методи дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення отриманих результатів, особистий внесок здобувача; наведено відомості про апробацію і впровадження основних положень дослідження.

У першому розділі — **«Історико-педагогічні та методологічні засади дослідження проблеми створення здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах»** на основі вивчення історико-педагогічних джерел, науково-педагогічної літератури висвітлено генезу ідеї здоров'язбереження, розкрито роль і значення здоров'язбереження здобувачів освіти класичних університетів, з'ясовано чинники посилення здоров'язбережувального вектора освітнього середовища в указаних ЗВО, висвітлено методологічну базу

дослідження.

На основі ретроспективного аналізу наукових джерел із проблеми здоров'язбереження встановлено, що вона належить до числа наскрізних філософських, медико-просвітницьких та історико-педагогічних проблем. У процесі наукового пошуку також з'ясовано, що витoki порушеної проблеми сягають античної філософії (Аристотель, Сократ, Платон, Гіппократ та ін.), педагогічної думки Середньовіччя (Абу Бакр Мухаммед ар-Разі, Абу-Алі аль-Хусейн ібн Абдаллах ібн Сіна, Т. Аквінський, П. Абеляр та ін.), Відродження (Ф. Рабле, М. Монтень, Т. Мор та ін.), Просвітництва (Я.-А. Коменський, Ж.-Ж. Руссо, Д. Локк та ін.), Нового (Ф. Бекон, М. де Монтень, Й.-Г. Песталоцці, Й. Гербарт, А. Дістервег та ін.) та Новітнього часу (Ф. Ніцше, Г. Шелтон, З. Фрейд, А. Х. Маслоу, К. Роджерс та ін.). Відомі зарубіжні мислителі й лікарі минулого висловили актуальні для сьогодення ідеї про тісний взаємозв'язок фізичного та духовного самовдосконалення особистості, необхідність дотримання нею режиму рухової активності, правил гігієни й норм раціонального харчування, про важливість прояву людиною помірності в усіх царинах свого життя.

Цінні думки про створення сприятливих для здоров'язбереження молоді зовнішніх умов містять трактати, настанови, художні твори, педагогічні праці вітчизняних учених, філософів, педагогів, державних і релігійних діячів епохи Київської Русі (Іларіон, К. Туровський), українського Ренесансу (Є. Славинецький, І. Галятовський, С. Полоцький, Ф. Прокопович, Г. Сковорода), педагогічної думки ХІХ — початку ХХ ст. (О. Духнович, М. Пирогов, К. Ушинський), радянської доби (С. Русова, Г. Ващенко, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін.). Названі автори у своїх працях пропагували ідеал вільної, фізично та духовно здорової особистості, тому виступали за комплексне виховання юнацтва, що забезпечує розумовий, психофізичний, моральний і естетичний розвиток молодої людини. Названі вище ідеї не втратили своєї актуальності й були враховані під час вирішення теоретичних і практичних завдань дослідження.

Як відзначається в науковій літературі, одним із базисів успішного розвитку українського суспільства сьогодні є міцне здоров'я молодого покоління. У контексті інтеграції України в європейський і світовий простір ця проблема набуває особливої актуальності, адже саме молодь є важливою складовою людського ресурсу країни, що вимагає здійснення системної роботи здоров'язбережувального характеру та піклування про здоров'я кожної особистості. Оскільки саме наукова, соціально-політична й освітянська еліта держави виступає фундатором соціально значущих норм, призначених для збереження та зміцнення здоров'я української нації (М. Співак, Н. Терентьева), загострюється потреба в розбудові здоров'язбережувального середовища у ЗВО й насамперед у класичних університетах.

За висновками науковців (В. Андрущенко, В. Бакіров, В. Кремень, Н. Ладижець, О. Мещанінов, А. Павко та ін.), значний потенціал щодо успішного розв'язання зазначеної проблеми мають заклади вищої освіти й, зокрема, університети, які традиційно мають передову технічну базу й високопрофесійні викладацькі та наукові кадри. Розкриваючи роль і значення здоров'язбереження здобувачів освіти у класичних університетах, що пов'язані зі специфікою їх

функціонування, фахівці наголошують, що: 1) сучасна вітчизняна університетська освіта, будучи специфічним осередком інтегративного поєднання освіти, науки, виробництва й культури, є сьогодні провідним чинником у забезпеченні комплексних інтегративних зусиль представників еліти нації, які здійснюють суттєвий цілеспрямований вплив на визначення загальних тенденцій подальшого розвитку держави, людства та світу загалом. Це підвищує соціальну відповідальність класичних університетів не тільки за підготовку професіоналів нової формації, але й за забезпечення їхнього здоров'язбереження; 2) класичні університети виконують сьогодні роль провідних просвітницьких, духовно-культурних та інтелектуальних центрів, тому вони мають бути в авангарді процесів якісного реформування освіти, що відповідає вимогам науково-технічного прогресу та глобалізації; 3) сучасний класичний університет є взірцем оптимальної організації та змісту освіти, своєрідним методологічним компасом для інших українських закладів освіти в проведенні фундаментальних наукових розвідок, що збільшує навчальне навантаження на здобувачів університетської освіти. З огляду на це зростає роль здоров'язбережувальної функції цих ЗВО.

Під час проведення наукових розвідок також з'ясовано основні чинники, що зумовлюють посилення здоров'язбережувального вектора освітнього середовища класичного університету: складні соціально-економічні умови в країні, що негативно позначаються на психофізіологічному здоров'ї здобувачів; стрімке зростання їхнього навчального навантаження, що пов'язане з інтенсивною розумовою діяльністю; гіподинамія, порушення режиму праці та відпочинку, психоемоційне напруження; поширення серед майбутніх фахівців шкідливих звичок та недотримання здорового способу життя значною частиною; дидактогенні впливи, що призводять до стресових ситуацій, фізичного і психічного виснаження особистості тощо.

У процесі дослідження з урахуванням вимог до професійної підготовки здобувачів освіти в класичних університетах та інноваційних здобутків теорії й методики професійної освіти визначено **методологічні підходи** до створення здоров'язбережувального освітнього середовища (далі — ЗОС), які забезпечують оптимізацію цього процесу в класичних університетах: системний, синергетичний, середовищний, аксіологічний, особистісно-діяльнісний, ресурсний, ергономічний, компетентнісний, холістичний.

Системний підхід дає можливість розглядати процес формування ЗОС класичного університету як складну відкриту динамічну систему, визначити особливості її підсистем, пізнати характер і механізми зв'язків між ними й на цій основі розробити науково-методичне забезпечення означеної системи, що сприятиме оптимальному досягненню передбаченого результату в контексті здоров'язбереження учасників освітнього процесу. У ракурсі досліджуваної проблеми *синергетичний підхід* дає змогу в процесі дослідження розглядати різні системи (починаючи від здобувача як унікальної живої синергетичної системи та закінчуючи ЗОС класичного університету) як відкриті самоорганізуючі системи синергетичного характеру, які в точках біфуркації мають певний діапазон можливостей для свого подальшого розвитку. У світлі цього синергетичний підхід дає можливість забезпечити перехід від розвитку до професійно-збережувального

самовдосконалення здобувачів вищої освіти.

Важливе місце в методологічній базі дослідження займає *середовищний підхід*, що розглядається в дисертації як «стратегія проектування освітніх систем, обумовлена природою розвитку особистості» (Н. Ходякова). Цей підхід дає змогу вибудувати стратегію формування ЗОС, що передбачає опосередковане (через середовище) управління освітнім процесом і спрямоване на здоров'язбереження й реалізацію ресурсних можливостей кожного здобувача університетської освіти. Домінантами розгляду середовищного підходу є стратегічне спрямування дослідницьких процедур, дій суб'єктів управління з формування та розвитку освітнього середовища класичного університету для реалізації його здоров'язбережувальної функції.

Звернення до *аксіологічного підходу* зумовлене тим, що він забезпечує формування і трансляцію ціннісної матриці ЗОС, адже реалізація означеного підходу передбачає формування останнього на засадах гуманістичних цінностей (особистість, життя, добро, здоров'я тощо). Інтеріоризація вказаних цінностей на суб'єктному рівні кожного учасника освітнього процесу спонукає його до виявлення активності в галузі здоров'язбереження, прагнення до здорового способу життя. Застосування зазначеного підходу також дає можливість спрямувати освітній процес на розвиток у майбутніх фахівців ціннісного ставлення до оволодіння здоров'язбережувальною компетентністю (далі — ЗК).

Суть *особистісно-діяльнісного підходу* полягає у визнанні унікальності кожної особистості, а також визначальної ролі діяльності у всебічному розвитку й самореалізації особистості, якісному перетворенні її індивідуальних особливостей, зміщенні акцентів із накопичення знань на розвиток здатності діяти. Означений підхід, з одного боку, дає можливість викладачеві урахувувати особистісно-індивідуальні особливості кожного здобувача для розроблення індивідуальної освітньої траєкторії здоров'язбережувального розвитку й саморозвитку в межах ЗОС, вибору адекватних індивідуальних педагогічних впливів на особистість здобувачів освіти в контексті здоров'язбереження, а з іншого — забезпечує їхню активність у здоров'язбережувальній діяльності. Зазначене в контексті досліджуваної проблеми набуває особливого значення, адже формування ЗК потребує не лише засвоєння валеологічних знань, а й активного привласнення їх та втілення в різних видах життєдіяльності.

Необхідність звернення до *ресурсного підходу* зумовлено тим, що він сприяє побудові освітнього середовища, орієнтованого на розвиток індивідуальності; оптимальну організацію освітнього процесу, що знаходить прояв у принципах здоров'язбереження й ергономічності та сприяє збереженню ресурсних можливостей здобувачів у різних видах діяльності. Доцільність використання ідей ресурсного підходу в контексті вивчення порушеної проблеми пояснюється також тим, що врахування різних видів ресурсів у підготовці фахівців, спрямованих на створення умов для їхньої самоорганізації й самовдосконалення, пов'язане з педагогічно доцільним використанням зовнішніх ресурсів та активізацією внутрішніх резервних можливостей, які учасники освітнього процесу можуть використовувати для всебічної самореалізації та здоров'язбереження. Ресурсний

підхід до створення ЗОС передбачає забезпечення диференціації, варіативності, інноваційності в будь-якій освітній діяльності, а також виявлення нових ресурсів.

Ергономічний підхід у процесі формування ЗОС вимагає дотримання критеріїв оптимальності, які враховують взаємопов'язаний вплив на суб'єктів освітнього процесу зовнішніх ресурсів (матеріально-технічних; інформаційних; комунікативно-психологічних, організаційно-управлінських тощо) та психофізіологічних, фізіологічних, антропометричних та гігієнічних факторів, які визначаються відповідними параметрами освітнього середовища. Наведені положення є підставою для висновку про тісний взаємозв'язок ергономічного підходу й теорії здоров'язбереження.

Звернення до *компетентнісного підходу*, який в останні десятиліття став одним з основних напрямів стратегії розвитку кожного університету, зумовлено тим, що саме компетентність є основним показником готовності особистості до конкретної діяльності. Упровадження компетентнісного підходу в освіту вимагає забезпечення розвитку в здобувачів освіти здатності адекватно діяти в кожній визначеній ситуації, творчо застосовувати набуті вміння, навички та досвід, результативні в різних видах діяльності й соціальної практики. Компетентнісний підхід розглядаємо не тільки як засіб оновлення змісту професійної підготовки здобувачів освіти в межах ЗОС, але і як механізм його увідповіднення вимогам сучасності в контексті здоров'язбереження. Він вносить суттєві корективи в організацію освітнього процесу, підсилює його практико-орієнтовну й здоров'язбережувальну складову.

Чільне місце в методологічній базі дослідження відводиться *холістичному підходу*, адже він орієнтує викладачів класичного університету на створення максимально сприятливих здоров'язбережувальних умов для розвитку розумових, творчих та інших видів здібностей кожного здобувача, успішної інтеріоризації ним особистісно й професійно значущих цінностей, а також формування прагнення досягти успіху у власній життєдіяльності, успішно самореалізуватися в різних її царинах. Слід також наголосити на важливості застосування саме холістичного підходу до розуміння феномена здоров'я, згідно з яким цей феномен розглядається як цілісність, що здобувається особистістю впродовж усього життя та передбачає наявність у неї соціальної зрілості, інтегрованого життєвого досвіду, як синтез фундаментальних суперечностей існування людини чи інтрапсихічних полярностей (О. Васильєва, Р. Філатов). Використання холістичного підходу у формуванні ЗОС вимагає сприймати кожну людину як складноорганізовану живу систему, що може успішно розвиватися тільки в разі створення сприятливих зовнішніх умов.

Визначення й обґрунтування в процесі наукового пошуку значущості й доцільності застосування низки названих методологічних підходів уможлиблює різновекторний аналіз досліджуваної проблеми й синтез його результатів у побудові концепції, теоретичних положень, розробленні й упровадженні в класичних університетах системи створення здоров'язбережувального освітнього середовища.

У другому розділі — **«Сутнісно-феноменологічний аналіз здоров'язбережувального освітнього середовища класичного університету»** на підставі вивчення науково-педагогічної літератури визначено термінологічне поле дослідження, з'ясовано суть його провідних понять; розкрито змістове наповнення

складників здоров'язбережувального освітнього середовища; уточнено сутність і структуру здоров'язбережувальної компетентності здобувачів університетської освіти.

У дослідженні визначено, що його термінологічне поле складають такі поняття: «здоров'я», «здоров'язбереження», «здоровий спосіб життя», «середовище», «освітнє середовище», «здоров'язбережувальне освітнє середовище», «здоров'язбережувальна компетентність». Як уточнено на основі узагальнення поглядів різних учених (Г. Апанасенко, А. Мальований, Н. Машньова, Л. Попова, П. Рамзаєв, С. Тарасов та ін.), у дисертації поняття «здоров'я» тлумачиться як гармонійний, оптимальний функціональний стан організму людини, внутрішньо системний порядок, що забезпечує такий рівень її енергетичного потенціалу, який дозволяє їй добре почуватися й оптимально виконувати біологічні та соціальні функції. У свою чергу, структуру здоров'я людини представлено як сукупність фізичного, психічного, інтелектуального, соціального й духовного компонентів (Ю. Бойчук, О. Іонова та ін.). У дослідженні також з'ясовано, що здоров'я є необхідною передумовою для забезпечення виявлення суб'єктом активності, адаптованості й самодостатності, можливості самореалізації в навколишньому середовищі. Поняття «здоровий спосіб життя» у дисертації тлумачиться як форма повсякденного життя людини, що відповідає гігієнічним нормам і правилам, розвиває адаптивні можливості організму, сприяє швидкому відновленню, підтримці й розвитку ресурсних можливостей особистості (Н. Гармаш, О. Жабокрицька, С. Кондратюк, В. Омельченко, В. Оржеховська та ін.).

З урахуванням різних точок зору науковців (М. Варданян, М. Волчек, С. Серіков та ін.) з порушеного питання феномен *здоров'язбереження* в дослідженні розкрито як соціально-біологічна основа життя нації та результат політики держави, що формує у своїх громадян потребу ставитися до свого здоров'я як до головної цінності, забезпечує повне біосоціальне функціонування, фізичну та інтелектуальну працездатність, адаптацію до природних впливів та мінливості зовнішнього середовища. При цьому вчені (Н. Башавець, В. Бобрицька, О. Глагощук, Л. Поліщук, А. Фурманов, М. Юспа та ін.) цілком справедливо стверджують, що успішність роботи закладу освіти в галузі здоров'язбереження визначальною мірою залежить не тільки від дотримання санітарно-гігієнічних умов, забезпечення високої фізичної активності здобувачів освіти, але й від правильно обраних педагогами методів, форм, технологій взаємодії з майбутніми фахівцями.

З урахуванням висновків учених (М. Басов, А. Веряєв, О. Марченко, І. Шалаєв та ін.) також визначено, що під *освітнім середовищем* у дослідженні мається на увазі інтегрована сукупність природних, соціальних і предметних зовнішніх умов, факторів, обставин, які певним чином впливають на перебіг освітнього процесу та його результати, а також зумовлюють ступінь ефективності процесу особистісного становлення кожного суб'єкта навчання. Своєю чергою, на підставі наведених вище тлумачень, а також точок зору вчених (С. Омельченко, Г. Остапенко, Н. Тверська, В. Ясвін та ін.) щодо розкриття суті саме *здоров'язбережувального освітнього середовища* в дисертації під зазначеним середовищем класичного університету

розуміється сукупність управлінських, організаційних та навчальних умов, спрямованих на формування, зміцнення та збереження фізичного, психологічного, соціального й духовного здоров'я здобувачів університетської освіти через використання комплексу психолого-педагогічних, соціально-педагогічних, валеологічних та медико-фізіологічних засобів і методів супроводження освітнього процесу, профілактики чинників ризику для здоров'я, організації комплексу позааудиторних оздоровчо-профілактичних та здоров'язміцнювальних заходів.

На основі узагальнення поглядів науковців (Н. Анікєєва, Т. Бережна, М. Братко, Г. Мешко та ін.) у складі ЗОС виокремлено такі складники: просторово-предметний, організаційно-управлінський, особистісно-психологічний, змістово-технологічний. Очевидно, що ці складники можна виокремити в будь-якому освітньому середовищі, проте в контексті здоров'язбереження вони набувають своєї специфіки, зокрема в аспекті проектування освітнього процесу, визначення його змісту, ресурсного забезпечення тощо.

Просторово-предметний складник ЗОС пов'язаний із оптимальним використанням просторових і матеріально-технічних можливостей університету щодо здоров'язбереження всіх учасників освітнього процесу. Він передбачає раціональне використання наявної матеріально-технічної бази закладу освіти (будівель, оформлення й матеріально-технічного оснащення класних аудиторій, рекреаційних кімнат, лабораторій, спортивних залів та інших приміщень) та інших ресурсів, спрямованих на здоров'язбереження учасників освітнього процесу. *Організаційно-управлінський складник* ЗОС забезпечує координацію взаємодії усіх учасників освітнього процесу, адміністрації, представників усіх служб університету (бібліотеки, інформаційних і фізкультурно-оздоровчих центрів, кафедр, методичних кабінетів тощо); створення оптимальних умов для самореалізації кожного студента.

Особистісно-психологічний складник ЗОС спрямований на створення сприятливої психологічної атмосфери в усіх підрозділах університету, забезпечення педагогічно доцільного характеру педагогічної взаємодії суб'єктів освітнього середовища, створення сприятливих умов для розвитку й саморозвитку кожного з них на принципах здоров'язбереження з урахуванням індивідуальних ресурсів здобувачів. Зазначений складник ЗОС передбачає також акцентування уваги викладачів на необхідності долучення суб'єктів освітнього процесу до цінностей здоров'я, здорового способу життя, забезпечення раціональної організації власної праці й діяльності здобувачів університетської освіти; стимулювання розвитку в них професійно-пізнавального інтересу, мотивації, переконань, установок щодо оволодіння здоров'язбережувальною компетентністю. До *змістово-технологічного складника* відносимо нормативне і методичне (нормативні документи, які регламентують освітню діяльність та взаємодію суб'єктів освітнього процесу на засадах здоров'язбереження; навчальні програми й посібники, методична література, освітні програми і проєкти, спрямовані на вирішення завдань здоров'язбереження учасників освітнього процесу, плани-конспекти позааудиторних просвітних і оздоровчих заходів) та технологічне забезпечення (здоров'язбережувальні методи, форми, засоби навчання й виховання, технології тощо).

Зважаючи на мету й концепцію дослідження, одним з основних результатів

розбудови здоров'язбережувального середовища в класичному університеті є забезпечення сформованості здоров'язбережувальної компетентності у здобувачів університетської освіти. На підставі вивчення наукової літератури (О. Антонова, С. Миронюк, О. Павлюк, Н. Поліщук, О. Ткачук, Т. Федорченко та ін.) ЗК здобувачів університетської освіти визначено як інтегративне особистісне утворення, що проявляється в прагненні та здатності людини грамотно піклуватися про власне здоров'я та забезпечувати його збереження й зміцнення. Зазначене утворення інтегрує в собі відповідні мотиви, сукупність валеологічних знань та вмій зі здоров'язбереження, цінності й особистісні якості, які мають здоров'язбережувальну спрямованість щодо себе та навколишнього світу, а також досвід здоров'язбережувальної діяльності, що в цілому спонукають суб'єкта освітнього процесу до ведення здорового способу життя й оздоровчих дій. На основі вивчення нормативних документів, аналізу науково-педагогічної літератури (Л. Барна, Ю. Бойчук, Н. Васіна, Ю. Лукашин, Т. Миронюк, В. Омеляненко та ін.) *структуру ЗК* студентів у дисертації представлено як сукупність особистісно-ціннісного, когнітивного, функціонально-практичного й рефлексивно-оцінного компонентів.

У третьому розділі — **«Теоретичне обґрунтування системи формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах»** представлено розроблену й обґрунтовану означену систему, схарактеризовано суть і зміст її підсистем (блоків), презентовано науково-методичне забезпечення реалізації зазначеної системи.

На основі узагальнення теоретичного доробку вчених (В. Борисенко, М. Лехолєтова, О. Міхеєнко, О. Ткачук та ін.) із досліджуваної проблеми та власних наукових доробок було розроблено систему формування ЗОС у класичному університеті, яку утворюють взаємопов'язані концептуально-цільовий, змістово-компонентний, технологічно-процесуальний, моніторингово-результативний блоки, сукупність яких забезпечує функціональну цілісність освітнього процесу та здоров'язбережувальну функцію закладу освіти (зображено на рисунку на с. 18).

Концептуально-цільовий блок у системі представлено єдністю мети й зумовлених потребою посилення здоров'язбережувального вектора освітнього середовища завдань, комплексне вирішення яких забезпечує сформованість складників ЗОС на відповідній методологічній основі, а також методологічні підходи і принципи формування вищевказаного середовища. Цей блок передбачає створення необхідних передумов для поєднання інших блоків (підсистем) у цілісну єдність, їх змістове наповнення. Методологічну основу системи формують обґрунтовані в дисертації концептуальні підходи до дослідження порушеної проблеми (системний, синергетичний, середовищний, аксіологічний, особистісно-діяльнісний, ресурсний, ергономічний, компетентнісний, холістичний), які дають можливість оптимального досягнення мети розробленої системи — сформованість ЗОС, здатного вирішувати завдання здоров'язбереження учасників освітнього процесу в цілому й формування ЗК майбутніх фахівців зокрема. Принципи формування вищевказаного середовища передбачають конкретизацію основних правил, основоположних ідей, відповідно до яких буде реалізовуватися зазначений процес.

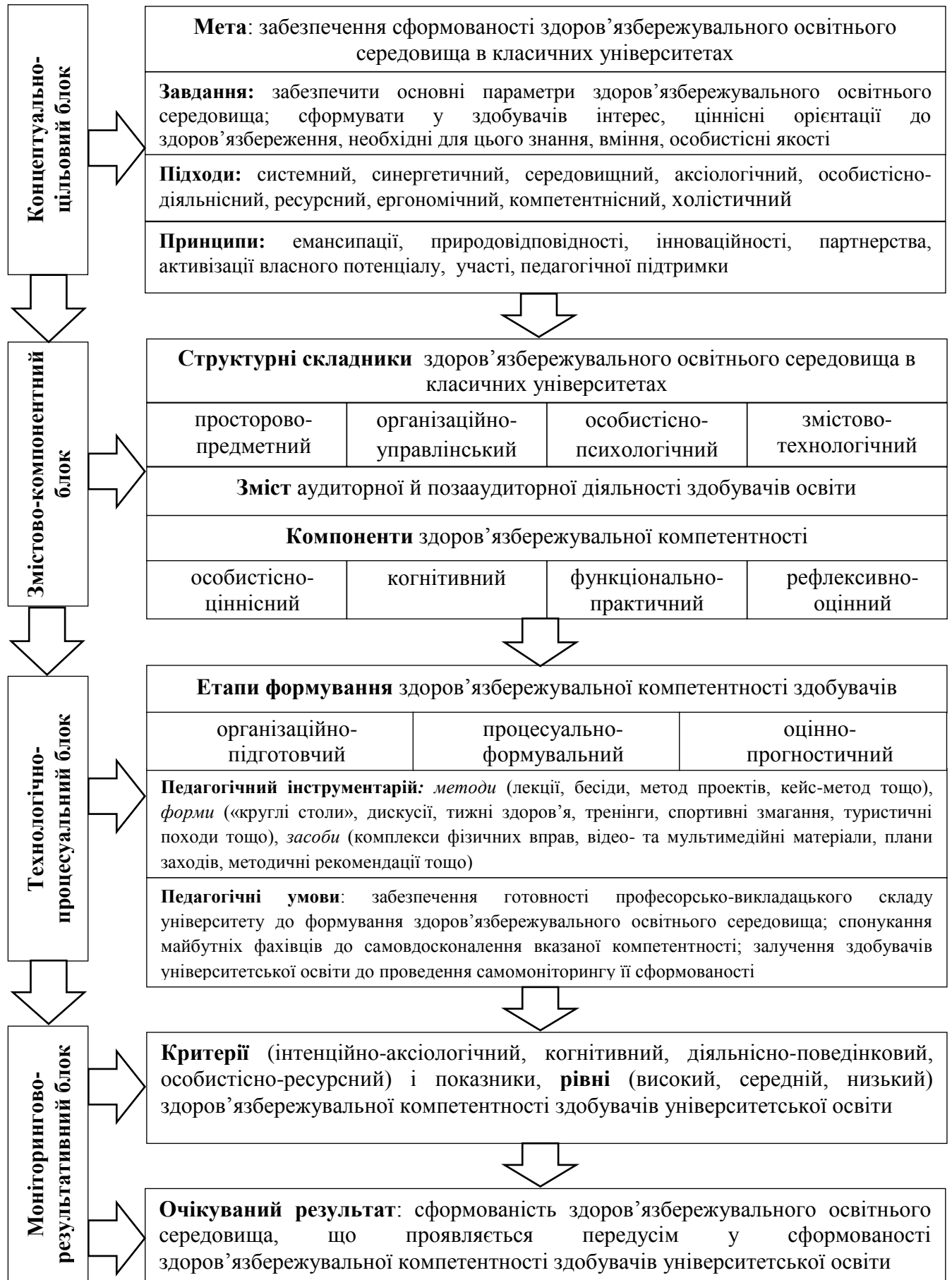

Рис. Система формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах

Змістово-компонентний блок системи інтегрує в собі визначені раніше складники здоров'язбережувального освітнього середовища (просторово-предметний, організаційно-управлінський, особистісно-психологічний, змістово-технологічний) з відбиттям їх змістового наповнення, зміст аудиторної й позааудиторної діяльності здобувачів університетської освіти, а також зміст структурних складників ЗК, яка має бути сформована у випускників класичного університету внаслідок впливу вказаного середовища.

Технологічно-процесуальний блок системи визначає етапи (організаційно-підготовчий, процесуально-формульальний, оцінно-прогностичний) формування ЗОС та педагогічний інструментарій реалізації цих етапів. Цей блок дає змогу моделювати діяльність викладачів і здобувачів, спрямовану на оптимальну реалізацію мети й завдань здоров'язбереження.

Головною метою *організаційно-підготовчого етапу* формування ЗОС у класичному університеті є забезпечення просторово-предметного та організаційно-управлінського складників ЗОС, що передбачає: на основі діагностики вхідного стану освітнього середовища проектування його подальшої модернізації в напрямі забезпечення ефекту здоров'язбереження учасників освітнього процесу; забезпечення освітнього процесу необхідними зовнішніми ресурсами; створення управлінського й методичного підґрунтя для формування в студентів ЗК; відбір діагностичного й методичного інструментарію проведення моніторингових досліджень. На зазначеному етапі також передбачається забезпечення першої виявленої педагогічної умови: *забезпечення готовності професорсько-викладацького складу університету до формування ЗОС.*

Процесуально-формульальний етап спрямований на реалізацію особистісно-психологічного та змістово-технологічного складників ЗОС, що передбачає організацію освітнього процесу на засадах здоров'язбереження, застосування відповідного навчального й методичного забезпечення та педагогічного інструментарію. Реалізація зазначеного етапу супроводжується впровадженням другої педагогічної умови: *спонукання майбутніх фахівців до самовдосконалення здоров'язбережувальної компетентності.*

Оцінно-прогностичний етап забезпечує здійснення учасниками освітнього процесу рефлексивної діяльності й поведінки в межах ЗОС, що сприяє вибору доцільних дій у різних видах життєдіяльності, коригуванню їх у подальшому житті з метою усунення власних недоліків, зокрема порушення у здоровому способі життя і відповідно корекцію власної поведінки. Цей етап пов'язаний із третьою визначеною педагогічною умовою: *залучення здобувачів університетської освіти до проведення самомоніторингу сформованості здоров'язбережувальної компетентності.*

Реалізація **моніторингово-результативного блоку** передбачає визначення критеріїв і показників для оцінювання результативності роботи зі створення ЗОС у цілому та його впливу на рівень сформованості здоров'язбережувальної компетентності здобувачів університетської освіти, реалізації їхніх ресурсних можливостей тощо.

Ураховуючи наукові здобутки вчених (Ю. Бойчук, Л. Карпова, В. Ясвін та ін.), власний педагогічний досвід, було розроблено методику визначення стану сформованості ЗОС класичного університету за такими параметрами:

домінантність (усвідомлення значущості забезпечення здоров'язбережувального вектора освітнього середовища з боку адміністрації, професорсько-викладацького складу університету); *концептуальність* (наявність концепції розвитку закладу освіти з урахуванням ідеї здоров'язбереження); *комфортність* (створення інфраструктури університету, матеріально-технічна оснащеність, що сприяють здоров'язбереженню всіх учасників освітнього процесу); *гуманність* (гуманне ставлення до кожного суб'єкта освітнього середовища як до найвищої цінності, виявлення поваги до кожного члена викладацького складу та здобувачів університетської освіти); *демократичність* (рівноправні й доброзичливі відносини між викладачами, партнерські взаємини педагогів з майбутніми фахівцями; єдність зусиль представників викладацького складу та здобувачів університетської освіти у вирішенні завдань здоров'язбереження тощо); *мобільність* (гнучкість цілей і завдань функціонування університету; оперативне коригування освітнього процесу в контексті здоров'язбереження тощо); *поінформованість* (поінформованість учасників освітнього процесу про створені в університеті здоров'язбережувальні можливості); *ергономічність* (наукова організація праці; використання здоров'язбережувальних технологій, форм, методів, засобів навчання; проведення профілактичних і оздоровчих заходів тощо); *соціальна спрямованість* (усвідомлення учасниками освітнього процесу соціальної відповідальності класичного університету щодо здоров'язбереження окремої особистості та нації в цілому, трансляція досягнень закладу освіти через їх оприлюднення на науково-практичних конференціях, у засобах масової інформації тощо); *відкритість* (обмін університету досвідом із проблем здоров'язбереження з іншими закладами освіти, медичними, соціальними та іншими установами).

З огляду на мету дослідження, його діагностико-критеріальну основу утворили відповідні критерії (інтенційно-аксіологічний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, особистісно-ресурсний) і показники сформованості ЗК, які добирали так, щоб вони відбивали структурно-функціональні та змістові компоненти означеної компетентності здобувачів університетської освіти. Здійснення системного моніторингу дозволяє проводити динамічне оцінювання стану ЗОС здоров'я, оперативно проводити коригувальні, профілактичні та оздоровчі заходи з майбутніми фахівцями. Для реалізації розробленої системи було визначено відповідне науково-методичне забезпечення, що дало змогу конкретизувати напрями й способи досягнення поставленої мети.

У четвертому розділі — **«Експериментальна перевірка ефективності системи формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах»** розкрито загальні питання підготовки й проведення педагогічного експерименту, представлено зміст формувального експерименту з реалізації системи формування ЗОС у класичному університеті; проаналізовано результати дослідження.

Дослідно-експериментальна робота з перевірки ефективності системи формування ЗОС класичного університету здійснювалась упродовж 2015–2020 н. р. у Харківському національному університеті імені В. Н. Каразіна, Одеському національному університеті імені І. І. Мечнікова, Черкаському національному університеті імені Богдана Хмельницького. Експериментальною роботою було

охоплено 836 здобувачів освіти.

На *констатувальному етапі* відповідно до критеріальної бази дослідження було з'ясовано стан сформованості ЗОС зазначених університетів (2015–2016 н. р.), а також визначено рівень сформованості у здобувачів університетської освіти ЗК (2017–2018 н. р.) для перевірки впливу на рівень означеної компетентності науково обґрунтованої в дослідженні системи. Для цього було використано відповідну комплексну діагностику (її представлено в тексті та додатках дисертації).

Було встановлено, що освітнє середовище обраних університетів недостатньо відповідає визначеним параметрам сформованого ЗОС, особливо це стосувалось таких параметрів, як: недостатнє усвідомлення адміністрацією та викладачами університету значущості здоров'язбережувального вектора освітнього середовища; відсутність належного програмного забезпечення розвитку університету в напрямі здоров'язбереження; недостатній рівень здоров'язбережувальної інфраструктури університету та матеріально-технічної оснащеності; вкрай недостатня увага до раціональної організації розумової праці як викладачів, так і здобувачів, а також застосування здоров'язбережувальних технологій навчання, проведення профілактичних і оздоровчих заходів.

Окрему увагу, згідно з метою дослідження, під час експерименту приділяли формуванню ЗК здобувачів університетської освіти. Експериментальна робота з ними в цьому напрямі мала диференційований характер, що зумовило варіативність експерименту. За результатами вхідної діагностики в кожному університеті було створено три експериментальні групи E_1 (238 осіб), E_2 (323 особи), E_3 (275 осіб) залежно від: ставлення до здоров'я як цінності, прагнення дотримання здорового способу життя спрямованості на оволодіння ЗК. Члени групи E_1 характеризувалися позитивним ставленням до здоров'я як цінності, сталим прагненням до ЗСЖ, проте недостатньо усвідомлювали значущість здоров'язбережувальної підготовки, тож потребували зовнішнього педагогічного впливу для прояву позитивно-активного ставлення до оволодіння ЗК. Групу E_2 було утворено зі здобувачів освіти із недостатнім рівнем ціннісного ставлення до здоров'я, здорового способу життя, здебільшого проявляли позитивно-пасивне ставлення до оволодіння ЗК. До третьої групи E_3 було включено здобувачів освіти із низьким рівнем ціннісного ставлення до здоров'я і здорового способу життя, які не усвідомлювали значення здоров'язбережувальної підготовки, індиферентно ставилися до оволодіння ЗК.

Формувальний експеримент був спрямований на перевірку ефективності розробленої й науково обґрунтованої системи створення ЗОС у класичному університеті щодо впливу на сформованість ЗК майбутніх фахівців. Зауважимо, що диференційована робота зі здобувачами університетської освіти в процесі експериментальної роботи вимагала: надання різних видів педагогічного супроводу, індивідуальний підхід до вибору відповідного визначеним індивідуально-психологічним особливостям майбутніх фахівців педагогічного інструментарію, визначення індивідуальної траєкторії самовиховання в здоров'язбережувальному напрямі.

Організаційно-підготовчий етап формування ЗОС мав за мету проведення цільових заходів із покращення інфраструктури університету та його матеріально-технічної бази в контексті здоров'язбереження. Слід зазначити, що в названих вище

університетах було розроблено відповідну документацію, пов'язану зі створенням здоров'язбережувального освітнього середовища. Наприклад, у вказаних університетах було визначено стратегію їх подальшого розвитку, яка включала збереження та зміцнення здоров'я всіх учасників освітнього процесу. У ХНУ імені В. Н. Каразіна також розроблено й функціонує «Положення про навчальний центр з соціально-виховної та позаосвітньої діяльності», «Положення про організацію позаосвітньої діяльності зі студентами Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна», у ЧНУ імені Богдана Хмельницького — «Положення про організацію роботи з охорони праці, безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу», «Положення про регіональний навчально-реабілітаційний інклюзивний (ресурсний) центр супроводу студентів з обмеженнями життєдіяльності», в Одеському національному університеті імені І. І. Мечнікова — «Стратегічні пріоритети розвитку Одеського національного університету імені І. І. Мечнікова на 2020–2025 роки».

Слід також зауважити, що основними напрямками роботи із забезпечення організаційно-управлінського складника ЗОС на вказаному етапі були: забезпечення взаємодії та співробітництва адміністрації університету з органами самоврядування, профспілковими організаціями, іншими організаціями (громадськими, молодіжними, волонтерськими тощо) у вирішенні завдань здоров'язбереження; планування, організація й координація здоров'язбережувальної виховної роботи; планування, організація й координація роботи, спрямованої на створення сприятливих умов для аудиторної й позааудиторної діяльності здобувачів, у тому числі з числа осіб з особливими освітніми потребами; координація та контроль виховної роботи у відповідному напрямі на факультетах і в гуртожитках; керівництво позанавчальною і виховною роботою освітніх структурних підрозділів, координація роботи кураторів академічних груп; координація діяльності студентських клубів; організація систематичного інформаційного забезпечення майбутніх фахівців із різних аспектів здоров'язбережувальної діяльності університету; сприяння поліпшенню умов мешкання здобувачів освіти; сприяння створенню гуртків, товариств, об'єднань та координація їх діяльності; співпраця з іншими закладами освіти, підприємствами, установами, громадськими й молодіжними організаціями з питань, що відносяться до збережувального напряму діяльності університету, адміністративними і правоохоронними органами, медичними й наркологічними службами тощо.

На вказаному етапі також було розроблено комплекс програмно-змістового й методичного забезпечення авторської системи в різних напрямках діяльності університету. Зокрема, було адаптовано навчальні плани і програми навчальних дисциплін згідно із завданнями формування ЗОС («Педагогіка», «Педагогіка вищої школи», «Психологія», «Безпека життєдіяльності», «Загальна теорія здоров'я (загальна та педагогічна валеологія)», «Основи здорового способу життя та культура здоров'я», «Валеологізація освітнього середовища» тощо) та плани позааудиторної діяльності в напрямі забезпечення наявності в них здоров'язбережувального компонента; збагачено зміст загальних і фахових навчальних дисциплін і курсів за вибором питаннями щодо здоров'язбереження і здоров'язбережувальної підготовки здобувачів університетської освіти.

На вказаному етапі формування ЗОС було також реалізовано *першу з визначених умов*, що передбачала забезпечення готовності професорсько-викладацького складу університету до формування ЗОС, здійснювали роботу в таких напрямках: 1) мотиваційно-аксіологічний, що передбачав поглиблення мотивації та ціннісного ставлення педагогів до формування ЗОС. Для цього: проводили роз'яснювальну роботу; організовували тренінги для забезпечення розвитку внутрішньої мотивації (усвідомлення викладачами та кураторами необхідності створення в університеті ЗОС, сприяння домінуванню в педагогів прагнення до успіху, який значною мірою залежить від розв'язання проблеми здоров'язбереження шляхом створення в університеті ЗОС; орієнтація викладача на сприйняття себе як активного суб'єкта формування ЗОС, а як наслідок — на відповідні цій ролі дії); 2) методичний, який передбачав організацію методичної роботи з викладачами; 3) змістово-технологічний, спрямований на розширення й поглиблення знань і практичних умінь викладачів щодо організації освітнього процесу на принципах здоров'язбереження, а також на оволодіння вміннями екологічного користування комп'ютерними та іншими дидактичними засобами.

Для підготовки педагогів до формування ЗОС застосовували різноманітні традиційні й нетрадиційні форми та методи науково-методичної роботи: науково-методичні семінари, інструктивно-методичні наради, методичні фестивалі, ярмарки педагогічних ідей, науково-практичні конференції тощо. В експериментальній роботі також застосовували такі форми й методи, як: психолого-педагогічні консилиуми, майстер-класи, ділові та рольові ігри, тренінги; робота у творчих групах; коуч-сесії; «мобільний воркшоп»; методи ситуацій тощо. Також організували співпрацю кафедр загальної і фахової підготовки з кафедрами валеології та психолого-педагогічного спрямування, фахівці з яких допомагали викладачам набутти необхідних знань і вмінь щодо формування ЗОС та діяльності в його межах; проводили індивідуальні бесіди, обговорювали з ними відповідні дискусійні питання під час науково-методичних семінарів («Індивідуальні освітні траєкторії», «Кого ми навчаємо, або студенти нового покоління») тощо.

На ***процесуально-формувальному етапі*** відбувалося безпосереднє формування складників ЗОС на тлі сформованих на попередньому етапі просторово-предметного й організаційно-управлінського складників.

Зокрема, на вказаному етапі стимулювався розвиток мотивації здобувачів щодо дотримання норм здорового способу життя, оволодіння здоров'язбережувальною компетентністю. У світлі цього для членів усіх експериментальних груп проводили відповідно роз'яснювальну роботу (індивідуальні бесіди, консультування) з питань здоров'язбереження. Водночас у групі Е₁ широко використовували методи заохочення шляхом надання додаткових повноважень, почесних доручень, колективного схвалення тощо. У групі Е₂ проводили додатковий інструктаж щодо здоров'язбережувального розвитку і саморозвитку особистості. Робота із членами групи Е₃ передбачала корекцію їхніх деформованих уявлень про ЗСЖ. Цим здобувачам надавали додаткову превентивну й оперативну педагогічну допомогу для попередження недотримання ЗСЖ, здійснювали інструктаж щодо подолання шкідливих звичок; проводили додаткові індивідуальні бесіди й консультації тощо.

Для стимулювання позитивної мотивації професійної підготовки майбутніх фахівців було запроваджено форми роботи, що передбачають безпосереднє ознайомлення з реальним виробництвом (підприємством), труднощами професійної діяльності сучасних інженерів, наукових працівників тощо. Також влаштовували зустрічі з випускниками, які працюють на підприємствах чи установах, що вимагають значних особистісно-ресурсних витрат. Фахівці, які вже набули професійного досвіду, наводили переконливі докази необхідності оволодіння здобувачами ЗК як запоруки конкурентоспроможності в професії тощо. Вагоме місце було відведено проведенню тренінгів (тренінг мотивації досягнення успіху, імідж-тренінг) із метою поглиблення здоров'язбережувальної мотивації майбутніх фахівців. Під час таких занять особлива увага була спрямована на корекцію й розвиток ціннісних орієнтацій, мотиваційних і поведінкових установок щодо здоров'язбереження у членів групи Е₃.

Стимулюванню педагогів і здобувачів до формування ЗОС, оволодіння для цього необхідними компетентностями сприяло проведення різноманітних заходів-заохочень: оголошення подяки, нагородження грамотою; визначення й підтримка ініціативних викладачів і здобувачів; відображення результатів навчальних досягнень і громадської роботи на інформаційних дошках на факультетах; висвітлення досвіду викладачів, кращих активістів і волонтерів із числа молоді щодо здоров'язбережувальної діяльності на сторінках університетських газет; створення можливостей для виявлення лідерських якостей, самостійності. Також у роботі із здобувачами використовували тактику превентивних дій, «прихованої допомоги» (особливо широко це запроваджували в групі Е₃).

Для забезпечення особистісно-психологічного складника ЗОС створювали сприятливі умови для навчання й виховання здобувачів освіти, підтримки в них працездатності, запобігання виснаження, перевтоми тощо. Для цього всі структурні підрозділи і служби університету прагнули дотримуватися психологічних (урахування психологічних особливостей кожної особистості, її психологічного стану на занятті), гігієнічних (освітлення приміщень, чистота повітря, розклад занять тощо), дидактичних (дотримання принципів здоров'язбереження, індивідуального підходу, доступності, посильності) вимог до організації освітнього процесу. У гуртожитках куратори груп, представники органів самоврядування, студентського профкому допомагали молодим людям дотримуватися ЗСЖ (консультації з попередження захворювань, дії під час карантину, індивідуальні бесіди, урахування побажань здобувачів щодо покращення умов проживання тощо). Куратори та старости груп, піклуючись про здоров'язбереження здобувачів, надавали своєчасну інформацію лікарю медичного пункту щодо стану їхнього здоров'я.

Слід відзначити, що керівництво й викладачі, які брали участь в експерименті, спрямовували свої зусилля на створення сприятливої психологічної атмосфери на факультеті, в аудиторіях, у позааудиторній діяльності на основі принципів взаємоповаги й толерантності. Педагоги приділяли значну увагу стимулюванню розвитку в здобувачів університетської освіти ціннісного ставлення до здоров'я, до ЗСЖ, а також намагалися забезпечити нейтралізацію впливу деструктивних факторів (тривожність, порушення викладачами педагогічного такту, навчальне

перевантаження тощо) на психіку молодих людей через проведення роз'яснювальної роботи та гуманізацію педагогічної взаємодії.

Із метою формування ЗОС як сприятливого підґрунтя для оптимізації освітнього процесу проводили роботу в таких основних напрямках: 1) застосування здоров'язбережувальних технологій у процесі освіти; 2) використання методичного інструментарію, спрямованого на раціональну реалізацію ресурсних можливостей здобувачів освіти; 3) здійснення індивідуального педагогічного супроводу майбутніх фахівців у різних видах діяльності.

Згідно з метою дослідження спеціальну увагу приділяли в межах ЗОС формуванню у здобувачів ЗК. Для цього було розроблено і впроваджено для них спецкурси «Раціональна організація навчальної праці» (1 курс) та «Здоров'язбережувальна компетентність фахівця» (4 курс). Серед провідних методів, максимально спрямованих на долучення здобувачів освіти до вирішення проблеми здоров'язбережування, широко використовували метод проєктів.

Особливу цінність мали проєкти валеологічної тематики (наприклад, «Педагогічні умови формування ціннісного ставлення до здоров'я у студентів класичного університету»; «Оцінка життєвої задоволеності та суб'єктивного благополуччя студентів, що обрали вивчення валеології»; «Сприяння здоров'ю і творчому розвитку здобувачів університетської освіти в умовах ЗОС»; «Педагогічні методи збереження та зміцнення здоров'я студентів з вадами зору», «Вплив гімнастики Девіда Берселі на психофізіологічні показники студентів»).

Значну увагу у формуванні ЗОС приділяли організації позааудиторної роботи у відповідному напрямі. В її плануванні та організації, визначенні змісту, форм і методів, сучасних підходів до реалізації цієї роботи в межах ЗОС чільне місце займали факультети й кафедри, які планували проведення відповідних заходів, передбачали у навчальних планах реалізацію здоров'язбережувальних функцій в аудиторній та позааудиторній виховній роботі.

Незмінно головними учасниками у виховному процесі були куратори академічних груп, які з перших днів допомагали здобувачам адаптуватися до освітнього середовища університету, здійснювали педагогічний супровід долучення їх до здоров'язбережувальної діяльності, стимулювали дотримуватися ЗСЖ. На кураторських годинах із майбутніми фахівцями вони проводили «круглі столи», дискусії, зокрема на такі теми: «Емоційне здоров'я», «Правила безпеки життєдіяльності», «Дотримання правил протиепідемічної безпеки», «Протипожежна безпека», «Протидія боулінгу», «Як зберегти власне здоров'я в умовах погіршення екологічного стану навколишнього середовища?» тощо.

Керівники факультетів та інших структурних підрозділів університету, куратори груп у процесі організації позааудиторної роботи в досліджуваному напрямі тісно взаємодіяли з органами самоврядування здобувачів університетської освіти. У такій співпраці на факультетах проводили «Тижні здоров'я», організовували оздоровчо-профілактичні заходи (бесіди щодо правильного харчування, ЗСЖ тощо; спортивні змагання, туристичні походи, організація здорового дозвілля, екскурсії до оздоровчих установ тощо).

На вказаному етапі реалізовувалась також друга визначена педагогічна умова, що передбачала спонукання майбутніх фахівців до самовдосконалення

здоров'язбережувальної компетентності. Для успішного здійснення цього процесу здобувачам надавалась педагогічна підтримка в розробці індивідуальної траєкторії здійснення цього процесу з урахуванням стану власного здоров'я та особистих побажань. Крім того, особливості організації діяльності здоров'язбережувального спрямування в групах E_1 і E_2 зумовлювались спроможністю здобувачів самостійно обирати зміст, вид і форму справ і доручень здоров'язбережувального спрямування, для виконання яких необхідний різний рівень виявлення особистісних якостей, що характеризують ЗК. Водночас майбутніх фахівців спонукали до вибору доручень, пов'язаних із здоров'язбережувальною діяльністю.

Члени групи E_3 потребували додаткової роботи щодо усвідомлення значущості ЗК для сучасного фахівця, переконання їх у необхідності участі у вказаній діяльності. Для цього організували проблемні бесіди, бесіди-роздуми, міні-дискусії (наприклад, «Здоров'язбереження та продуктивність діяльності фахівця», «Роздуми про себе» тощо).

На *оцінно-прогностичному етапі* було запроваджено форми й методи навчання та виховання, які спонукали майбутніх фахівців до самоаналізу, адекватної самооцінки щодо сформованості в них знань, умінь і якостей, необхідних для власного здоров'язбереження та ефективної реалізації ЗК (рефлексивний практикум, рефлексивно-ділова гра, проблемно-рефлексивний полілог, рефлексивна інверсія). Проводили рефлексивні тренінги, у процесі яких здобувачі освіти здійснювали аналіз і самоаналіз знань і вмінь, особистісних якостей, що характеризують ЗК. Отже, реалізовувалась *третья визначена педагогічна умова*: залучення здобувачів університетської освіти до проведення самомоніторингу сформованості здоров'язбережувальної компетентності.

На вказаному етапі також здійснювали коригувальні процедури щодо рівня сформованості означеної компетентності здобувачів університетської освіти (консультації з визначення перспектив розвитку, самовдосконалення в напрямі здоров'язбереження), надавали допомогу під час здоров'язбережувальної діяльності, оцінювання й самооцінювання власних дій, самодіагностики. Отриманню розвивального ефекту щодо здоров'язбережувальних потреб, цінностей та оволодінню майбутніми фахівцями досвідом відповідної діяльності сприяло застосування різноманітних рефлексивних вправ («Оціни свою поведінку», «Експерт», «Рефлексивна карта», «Шлях здоров'язбережувального зростання», «Віхи розвитку» тощо), долучення молодих людей до проєктування подальшої траєкторії розвитку ЗК.

Диференціація роботи з формування ЗК на рефлексивно-коригувальному етапі будувалася на підставі делегування членам групи E_1 можливості самопомоги в процесі оволодіння зазначеною компетентністю на основі самодіагностики, самопізнання, ведення індивідуального щоденника, визначення індивідуальної траєкторії здоров'язбережувального самовиховання, а також надання почесних повноважень (тьютора, лідера-консультанта під час групового вирішення проєктних завдань тощо). Членам групи E_2 надавали дозовану допомогу під час прийняття ними рішень у певних ситуаціях здоров'язбережувальної діяльності, формування оцінних суджень, виявлення соціальної та морально-етичної позиції тощо. Члени групи E_3 отримували постійну допомогу щодо корекції мотивації до

здоров'язбережувальної діяльності та поведінки.

На *контрольному* етапі експерименту було проаналізовано й узагальнено результати експериментальної роботи, які відбито в таблиці.

Таблиця

Результати експериментальної роботи (приріст у %)

Критерії й показники рівня сформованості здоров'язбережувальної компетентності здобувачів	Групи								
	Е ₁ (165 осіб)	Е ₂ (286 особи)	Е ₃ (275 осіб)						
1	2	3	4						
Інтенційно-аксіологічний критерій:									
➤ <i>рівень спрямованості на здоров'язбережувальну підготовку</i> (професійно-пізнавальний інтерес та ціннісне ставлення до проблеми здоров'язбереження, усвідомлення важливості ЗК для життя та майбутньої професійної діяльності, прагнення до самовдосконалення ЗК):									
• високий	+33,3	+30,1	+28,0						
• середній	-16,3	-4,7	+29,8						
• низький	-17,0	-25,4	-57,8						
➤ <i>характер ставлення до оволодіння ЗК:</i>									
• позитивно-активне	+52,7	+52,1	+35,6						
• позитивно-пасивне	-52,7	-28,8	+0,7						
• індиферентне	0	-23,3	-36,3						
➤ <i>характер прагнення до ЗСЖ:</i>									
• стійкий	+29,7	+29,0	+24,7						
• ситуативний	-29,7	-24,9	+27,7						
• майже не виявляють	0	-4,1	-52,4						
Когнітивний критерій:									
➤ <i>рівень сформованості валеологічних знань:</i>									
• високий (повні та глибокі знання; творчий характер їх засвоєння, дієвість отриманих знань);	+63,6	+46,6	+27,3						
• достатній (несформованість системи знань, репродуктивно-творчий характер їх засвоєння);	-3,6	+12,6	+29,5						
• низький (брак знань або поверхові, безсистемні знання, невміння їх застосовувати на практиці)	-60,0	-59,2	-56,8						
Діяльнісно-поведінковий критерій:									
➤ <i>рівень сформованості вмінь, що характеризують ЗК:</i>	Е ₁			Е ₂			Е ₃		
	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький	Високий	Середній	Низький
	+51,5	-10,3	-41,2	+46,6	-23,3	-23,3	+25,5	-2,6	-22,9
	+72,7	-40,6	-32,1	+54,4	-28,2	-26,2	+29,1	+30,9	-60,0
• інтелектуально-проектувальні	+40,6	-21,8	-18,8	+38,0	-25,9	-12,1	+21,8	+36,4	-58,2
• оздоровчо-валеометричні									
• рефлексивно-корекційні									
➤ <i>рівні здоров'язбережувальної поведінки (дотримання ЗСЖ):</i>									
• високий	+4,4	+33,9	+25,5						
• середній	-42,4	-26,1	+22,9						
• низький	0	-60,0	-48,4						
Особистісно-ресурсний критерій:									
➤ <i>характер прояву здобувачами особистісних якостей, що характеризують ЗК здобувачів університетської освіти</i> (морально-вольові якості (громадянськість, соціальна відповідальність, обов'язок, дисциплінованість, організованість, воля, здатність до саморегуляції, емоційна стійкість), активність; самостійність; ініціативність тощо):									

Продовж. табл.

1	2	3	4
<ul style="list-style-type: none"> • стійкий • ситуативний • майже не проявляють 	+33,3 -33,3 0	+27,5 -15,1 -12,4	+27,2 -2,9 -24,3
<p>➤ <i>рівень розвитку психофізіологічних ресурсів:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>високий</i> (добре розвинені процеси пам'яті, уваги, мислення; стійке, тривале збереження рівня працездатності; низька втомлюваність, виснажливості) • <i>середній</i> (недостатньо розвинені процеси пам'яті, уваги, мислення; збереження працездатності залежно від ситуації; дещо підвищені втомлюваність та виснажливості) • <i>низький</i> (не розвинені процеси пам'яті, уваги, мислення; нестійка працездатність, швидка втомлюваність, виснаженість) 	+43,6 -25,4 -18,2	+23,8 -8,8 -15,0	+21,8 -5,4 -16,4
<p>➤ <i>задоволеність умовами професійної підготовки:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • задоволені повною мірою • задоволені частково • незадоволені 	+39,9 -19,3 -20,6	+55,4 -43,0 -12,4	+18,6 +5,1 -23,7
<p>➤ <i>рівень тривожності:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • нормальний • підвищений • високий 	+21,8 +4,2 -26,0	+34,7 -14,5 -20,2	+18,6 -4,4 -14,2
<p>➤ <i>адекватність самооцінки студентів сформованості в них ЗК:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ адекватна ▪ завищена ▪ занижена 	+45,5 -18,2 -27,3	+32,7 -24,9 -7,8	+40,0 -17,4 -22,6

Як свідчать дані таблиці, науково-методичне забезпечення системи формування ЗОС у класичному університеті дало можливість отримати більш суттєву позитивну динаміку рівня сформованості ЗК за всіма показниками у членів експериментальних груп, порівняно з контрольною групою.

Висновки й достовірність отриманих результатів експерименту були підтверджені методами математичної статистики. Обробка експериментальних даних із застосуванням критерію Пірсона засвідчила наявність статистично значимих змін у всіх експериментальних групах ($T_{\text{експ.}} > T_{\text{кр.}}$), які є суттєво більш вираженими, ніж у групі КГ, що підтвердило правильність висунутої на початковій стадії дослідження гіпотези. Відтак розроблена система формування ЗОС є ефективною й може бути запропонована для широкого впровадження в класичних університетах.

ВИСНОВКИ

У дисертації в теоретико-методологічній і практичній площинах запропоновано нове розв'язання наукової проблеми формування ЗОС класичного університету на основі її цілісного наукового аналізу, обґрунтування теоретичних і методичних засад, розробленого й апробованого науково-методичного забезпечення означеної системи. Узагальнення результатів теоретичного аналізу та одержаних результатів експериментальної роботи дали можливість дійти таких висновків:

1. Під час проведення наукового пошуку досліджено генезу ідеї здоров'язбереження, у тому числі здобувачів освіти. Виокремлено актуальні ідеї

прогресивних представників науково-педагогічної думки, які доцільно враховувати для розв'язання проблеми здоров'язбереження в сучасних закладах освіти: важливість формування в кожній людині не тільки фізичного, але й душевного здоров'я, яке сприймалося як прояв високого життєвого тону, бадьорості, сили, задоволеності власним існуванням; необхідність узгодженого поєднання фізичної та розумової праці в різних видах діяльності, забезпечення підвищення фізичної досконалості особистості, дотримання норм здорового життя тощо.

У дисертації розкрито роль і значення цілеспрямованого формування ЗОС у класичному університеті в складних соціально-економічних умовах в країні, що негативно позначається на психофізіологічному здоров'ї здобувачів освіти: стрімкого зростання навчального навантаження, що пов'язане з інтенсивною розумовою діяльністю; поширення серед майбутніх фахівців шкідливих звичок; недотримання здорового способу життя значною частиною майбутніх фахівців, дидактогенних впливів тощо, які призводять до стресових ситуацій, фізичного і психічного виснаження суб'єктів навчання, що негативно позначається на якості освіти.

2. Науково обґрунтовано концепцію формування ЗОС у класичному університеті, основу якої складає розуміння того, що: 1) професійна підготовка й гармонійний розвиток особистості здобувача університетської освіти передбачає не тільки досягнення ним високого рівня освіченості, але й збереження та укріплення здоров'я, що вимагає створення у класичному університеті здоров'язбережувального освітнього середовища; 2) формування досліджуваного феномена потребує розроблення й реалізації цілісної системи, що передбачає єдність змістових, функціональних і особистісних підсистем, орієнтованих на формування здоров'язбережувальної компетентності учасників освітнього процесу, установки їх на здоров'я і здоровий спосіб життєдіяльності.

Доведено доцільність використання для вирішення проблеми формування ЗОС класичного університету сукупності підходів, а саме: системного, синергетичного, середовищного, аксіологічного, особистісно-діяльнісного, ресурсного, ергономічного, компетентнісного, холістичного.

3. Конкретизовано термінологічне поле дослідження, з'ясовано суть та ЗОС класичного університету і визначено зміст його структурних компонентів: розкрито суть основних понять дослідження «здоров'я», «здоров'язбереження», «середовище», «освітнє середовище», «здоров'язбережувальне освітнє середовище», «здоров'язбережувальна компетентність»; запропоновано авторський підхід до тлумачення поняття *здоров'язбережувального освітнього середовища* класичного університету як сукупності управлінських, організаційних та навчальних умов, спрямованих на формування, зміцнення та збереження фізичного, психологічного, соціального й духовного здоров'я та адаптацію здобувачів університетської освіти через використання комплексу психолого-педагогічних, соціально-педагогічних, валеологічних та медико-фізіологічних засобів і методів супроводження освітнього процесу, профілактики чинників ризику для здоров'я, організації комплексу позааудиторних оздоровчо-профілактичних заходів. У структурі ЗОС виокремлено просторово-предметний, організаційно-управлінський, особистісно-психологічний, змістово-технологічний складники, які в контексті здоров'язбереження мають

специфіку щодо проектування освітнього процесу, визначення його змісту, ресурсного забезпечення тощо. Складники ЗОС є взаємопов'язаними, взаємозалежними й взаємозумовленими.

Визначено параметри стану сформованості ЗОС класичного університету: домінантність, концептуальність, комфортність, гуманність, демократичність, мобільність, оптимальність, поінформованість, ергономічність, соціальна спрямованість, відкритість.

4. З'ясовано суть ЗК здобувачів університетської освіти, що визначено як утворення особистості, яка інтегрує в собі цінності та особистісні якості, котрі мають здоров'язбережувальну спрямованість щодо себе та навколишнього світу і спонукають до ведення здорового способу життя й оздоровчих дій; сукупність валеологічних знань та вмінь зі здоров'язбереження, а також досвіду здоров'язбережувальної діяльності. Визначено структуру означеної компетентності.

5. Науково обґрунтовано систему формування ЗОС класичного університету, яка містить чотири взаємопов'язані блоки: *концептуально-цільовий*, що визначає мету, завдання, провідну парадигму, методологічні підходи й принципи формування означеного середовища; *змістово-компонентний*, який відбиває зміст структурних складників ЗОС (просторово-предметного, організаційно-управлінського, особистісно-психологічного, змістово-технологічного) і компонентів ЗК здобувачів університетської освіти (особистісно-ціннісного, когнітивного, функціонально-практичного й рефлексивно-оцінного), підвищення рівня якої є одним із провідних освітньо-виховних завдань ЗОС; *технологічно-процесуальний*, котрий розкриває етапи формування ЗОС, методичне забезпечення й педагогічний інструментарій реалізації технологічних етапів досліджуваного процесу (організаційно-підготовчого, процесуально-формуального, оцінно-прогностичного); *моніторингово-результативний*, який передбачає здійснення моніторингових досліджень результативності роботи зі створення ЗОС у цілому та його впливу на динаміку окремих особистісно-професійних якостей учасників освітнього процесу, академічну успішність здобувачів університетської освіти, реалізації їхніх ресурсних можливостей.

Установлено, що ефективність формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів університетської освіти забезпечується дотриманням таких педагогічних умов: забезпечення готовності професорсько-викладацького складу університету до формування ЗОС; спонукання майбутніх фахівців до самовдосконалення ЗК; залучення здобувачів університетської освіти до проведення самомоніторингу сформованості в них ЗК.

6. Розроблено критеріальну базу дослідження, яка спрямована на перевірку результативності експериментальної роботи щодо впливу реалізації науково-методичного забезпечення системи формування ЗОС на рівень ЗК майбутніх фахівців, що утворена такими критеріями та показниками: *інтенційно-аксіологічний* (спрямованості на здоров'язбережувальну підготовку (професійно-пізнавальний інтерес та ціннісне ставлення до проблеми здоров'язбереження, усвідомлення важливості ЗК для життя та майбутньої професійної діяльності, прагнення до самовдосконалення ЗК); характер ставлення до оволодіння ЗК; прагнення до ЗСЖ; *когнітивний* (рівень знань, необхідних для здійснення здоров'язбережувальної

діяльності); *діяльнісно-поведінковий* (сформованість груп умінь, що характеризують практичну складову ЗК та поведінку здобувачів університетської освіти в контексті здоров'язбереження); *особистісно-ресурсний* (характер прояву майбутніми фахівцями якостей особистості (морально-вольові якості (громадянськість, соціальна відповідальність, обов'язок, дисциплінованість, організованість, воля, здатність до саморегуляції, емоційна стійкість), активність; самостійність; ініціативність тощо), що характеризують складники здоров'я здобувачів університетської освіти; рівень розвитку психофізіологічних ресурсів (розвиненість процесів пам'яті, уваги, мислення; стійке, тривале збереження рівня працездатності; швидкість втомлюваності); адекватність самооцінки).

7. Розроблено науково-методичне забезпечення створеної системи формування ЗОС класичного університету. Визначено форми й методи, які найбільшою мірою вплинули на позитивну динаміку сформованості ЗК здобувачів університетської освіти, а саме: інтерактивні методи (бесіди, диспути, дискусії, рольові та ділові ігри, «брейнстормінг» тощо); проблемно-пошукові методи (розв'язання проблемних ситуацій здоров'язбережувального характеру, метод проєктів); здоров'язбережувальні та здоров'язміцнювальні технології освіти здобувачів; участь у соціально-громадській діяльності та виховній роботі відповідного спрямування; оздоровчо-профілактичні заходи.

8. Установлено, що в процесі експерименту, який мав варіативний характер, виявлено тенденції розвитку ЗК членів експериментальних груп у ЗОС: підвищився інтерес до проблеми здоров'язбереження, оволодіння ЗК через усвідомлення майбутніми фахівцями її як особистісної та професійної цінності; зросла кількість здобувачів із позитивно-активним ставленням до професійного самовиховання у контексті здоров'язбереження; значною мірою покращився характер ставлення молодих людей до ЗСЖ. Експериментально доведено позитивний вплив упровадженого науково-методичного забезпечення системи формування ЗОС на рівень сформованості в здобувачів ЗК з усіх експериментальних груп.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів визначеної проблеми. Отримані теоретичні й практичні результати становлять основу для подальшого її вивчення в аспекті пошуку шляхів удосконалення ЗОС у контексті розширення зовнішніх здоров'язбережувальних ресурсів, а також інноваційних здоров'язбережувальних і здоров'язміцнювальних форм, методів, засобів, технологій навчання й виховання, а також розроблення комплексу виховних заходів, які в змозі забезпечити системне виховання у здобувачів університетської освіти здоров'язбережувальної культури.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Монографії

1. Кабацька О. В. Формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах: історія, теорія, практика : монографія. Харків : СГ НТМ «Новий курс», 2020. 382 с.

2. Kabatska O. V. Shaping valeological knowledge in students as a foundation for creating a health-preserving educational environment in a classical university. *Educational Studios: Theory and Practice: monograph* / eds. I. M. Trubavina, S. T. Zolotukhina. Prague ; Vienna, 2018. P. 253–259.

3. Kabatska O. V. The theoretical bases of creation of health care projects by students of classical universities. *Theory and Practice of Future Teacher's Training for Work in New Ukrainian School: monograph* / eds. I. F. Prokopenko, I. M. Trubavina. Prague, 2020. P. 125–133. DOI : <https://doi.org/10.46489/ТАРОФТ>.

Навчально-методичні посібники

4. Рабочая тетрадь по дисциплине «Безопасность жизнедеятельности» для иностранных студентов / сост. Е. В. Кабацкая, М. С. Гончаренко, Л. В. Васильева, Т. М. Куйдина. Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2014. 73 с.

5. Виховна практика : методичні рекомендації щодо проходження студентами виховної практики / уклад. О. В. Кабацька, І. Є. Набока. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 26 с.

6. Методичні рекомендації для самостійної роботи студентів. Освітні програми з позашкільної освіти оздоровчого напрямку / уклад. О. В. Кабацька, І. Є. Набока. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 43 с.

7. Навчальні програми з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Стиль життя» та «Здорові традиції українського народу». Основний рівень навчання / уклад. О. В. Кабацька, І. Є. Набока. Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2018. 44 с.

Наукові праці у наукових фахових виданнях України

8. Кабацька О. В. Формування культури здоров'я підлітків на заняттях валеологічного гуртка. *Імідж сучасного педагога*. 2012. № 1 (120). С. 49–51.

9. Кабацька О. В., Жаркова А. А. Формування валеологічної культури вихованців позашкільного закладу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Валеологія: сучасність і майбутнє». 2012. № 1016. Вип. 13. С. 85–90.

10. Кабацька О. В., Островерх А. Є. Сприяння здоров'ю і творчому розвитку школярів в умовах МАН. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Валеологія: сучасність і майбутнє». 2013. № 1066. Вип. 16. С. 110–114.

11. Кабацька О. В. Виховні аспекти формування ціннісних орієнтацій школярів, зокрема гуманістичних, етичних та екологічних, на заняттях валеологічного гуртка. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2013. Вип. 33 (86). С. 489–495.

12. Кабацька О. В. Педагогічні та валеологічні методи збереження й зміцнення здоров'я студентів з вадами зору. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Валеологія: сучасність і майбутнє». 2014. № 1109. Вип. 17. С. 80–85.

13. Кабацька О. В., Голіщева Д. Б., Пасинок В. Г. Самореалізація як невід'ємна складова духовного розвитку студентів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Валеологія: сучасність і майбутнє». 2014. № 1139. Вип. 18. С. 19–22.

14. Kabatska O. V., Bellorin-Herrera O. M. Healthoriented environment tinageneral educations abolishment : special course for “Human health” specialty students. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи* : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків, 2014. Вип. 43. С. 5–17.
15. Кабацька О. В., Шумакова Л. М. Вивчення спрямованості ціннісних орієнтацій школярів сільської школи. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології*. Херсон, 2015. Вип. 1 (12). Т. 2. С. 106–110.
16. Кабацкая Е. В., Гончаренко М. С., Мельникова А. В., Старосельская Ю. И. Практическое применение ноосферной методики преподавания в общеобразовательной школе. *Вісник післядипломної освіти*. Серія «Педагогічні науки». 2016. Вип. 2. С. 6–15.
17. Кабацька О. В., Калашнікова Л. А., Пасинок В. Г. Актуальність впровадження інтерактивного навчання родинним цінностям підлітків сільської та міської шкіл. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Валеологія: сучасність і майбутнє». 2016. Вип. 21. С. 121–125.
18. Кабацька О. В., Школа О. М., Пятницька Д. В. Валеологізація фізкультурної освіти учнівської молоді. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. Старобільськ, 2016. № 4 (301). С. 173–180.
19. Кабацька О. В., Покоłodна І. О. Дослідження особливостей оцінювання здоров'язбережувальних знань учнів майбутніми педагогами-валеологами. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2017. Вип. 55 (108). С. 187–194.
20. Кабацька О. В., Покоłodна І. О., Школа О. М. Особливості формування навичок самоконтролю здоров'я студентів. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Валеологія: сучасність і майбутнє». 2018. Вип. 23. С. 80–86.
21. Кабацька О. В. Формування навичок самоконтролю здоров'я студентів. *Гуманізація навчально-виховного процесу*: наук.-метод. зб. Слов'янськ, 2018. № 1 (87). С. 144–152.
22. Кабацька О. В. Методичні підходи оцінювання здоров'язбережувальних знань студентів у формуванні в них навичок самоконтролю здоров'я. *Вісник Запорізького національного університету*. Серія «Педагогічні науки». 2018. № 1. С. 22–26.
23. Кабацька О. В. Вплив родини на професійне становлення студентів. *Інноваційна педагогіка*. Одеса, 2018. Вип. 4 (2). С. 98–100.
24. Кабацька О. В., Ковальова О. П. Виявлення здоров'язбережувальної спрямованості професійної підготовки студентів різних університетів на основі вивчення та порівняння їх навчальних планів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Педагогічні науки. Старобільськ, 2018. № 8 (322). С. 32–40.
25. Кабацька О., Полінцова К. Підходи до формування здоров'язбережувального освітнього середовища в закладах вищої освіти. *Теоретичні питання культури, освіти та виховання* : зб. наук. пр. Київ, 2018. № 2 (58). С. 8–12.

26. Кабацька О. В. Вивчення підходів до роботи викладачів закладу вищої освіти в напрямку здоров'язбереження студентів. *Педагогіка та психологія* : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків, 2020. Вип. 63. С. 60–68.

27. Кабацька О. В. Підходи до формування підприємницької компетентності студентів в процесі вивчення основ здоров'я людини. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)» : зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 3 (123). С. 71–75.

28. Кабацька О. В., Шуба Л. В., Шуба В. В. Дослідження духовно-моральних життєвих цінностей студентів класичного та педагогічного вишів, як реалізація змісту системи здоров'язбережувального освітнього середовища. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)» : зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 4 (124). С. 28–31.

29. Кабацька О. В., Шуба Л. В., Шуба В. В. Здоров'язбережувальне освітнє середовище у вищому навчальному закладі. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 15 «Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)» : зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 5 (125). С. 85–89.

Публікації у наукових періодичних виданнях інших держав

30. Kabatska O. V., Ilnytska G., Kozina Z., Kostiukevych V., Goncharenko V., Bazilyuk T., Al- Rawashdeh A. The impact of combined use of health-improving fitness methods (“Pilates” and “Bodyflex”) on the level of students’ functional and psychophysiological capabilities. *Journal of Physical Education and Sport*. 2016. № 1. P. 234–240. DOI: [10.7752/jpes.2016.01037](https://doi.org/10.7752/jpes.2016.01037) (SCOPUS)

31. Kabatska O., Kuidina T., Staroselska Y., Shchyrov V. Influence of communication in social networks on adolescent health. *European Humanities Studies : State and Society / Europejskie Studia Human is tyczne : Państwoi Społeczeństwo*. Kyiv : East European Institute of Psychology ; Kraków : Andrzej Frycz Modrzewski Krakow University, 2016. № 4. S. 216–226.

32. Кабацька О. В., Гончаренко М. С., Удовенко М. А., Варавін А. М., Каук К. Вивчення механізмів психо-фізіологічного впливу гімнастики Девіда Берселі на показники здоров'я студентів як приклад впровадження здоров'язбережувальних технологій в систему освіти. *Posttraumatic Stress Disorder: adults, children and families in a war situation – International scientific and practical edition* / eds. I. Manokha, G. Sobchuk. Warszawa. Kyiv, 2018. Vol. 3. P. 169–186.

33. Кабацька О. В. Функціонування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичному університеті як педагогічно-доцільної системи. *Fundamentalis scientiam*. Madrid, 2018. № 20. 85 p.

34. Donchenko V. I., Zhamardiy V. O., Shkola O. M., Kabatska O. V., Fomenko V. H. Health-saving competencies in physical education of students. *Wiadomości Lekarskie*. 2020. T. 73 (1). P. 145–150. DOI: [10.36740/WLek202001128](https://doi.org/10.36740/WLek202001128) (SCOPUS).

35. Кабацька О. В. Основні питання формування основ підприємницької діяльності майбутніх фахівців сфери охорони здоров'я. *Polish science journal*. Warsaw, 2020. Iss. 7 (28). P. 81–87.

36. Zhamardiy V., Shkola O., Boichenko A., Prystynskiy V., Kornosenko O., Dmytrenko K., Kabatska O., Staroselska Y., Hordiienko O., Postova S. Dynamics of Physical Fitness of Students during Powerlifting Classes Postova International. *International Journal of Applied Exercise Physiology (IJAEP)*. 2020. Vol. 9 (9). P. 49–60. DOI: 10.26655/IJAEP.2020.9.1 (WEB OF SCIENCE).

Наукові праці апробаційного характеру

37. Кабацька О. В. Методичні підходи до формування культури здоров'я старшокласників. *Педагогіка здоров'я: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Харків, 7 квітня 2011 р.)* / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2011. С. 80–81.

38. Кабацька О. В., Набока І. Є., Нейкалюк Н. Х. Формування культури здоров'я школярів засобами проведення конкурсів наукових робіт та конференцій. *Педагогіка здоров'я: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Харків, 7 квітня 2012 р.)* / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2012. С. 139–141.

39. Кабацька О. В. Валео-педагогічні методи зміцнення здоров'я студентів з порушенням функції зору. *Культура здоров'я, фізичне виховання, реабілітація в сучасних умовах* : матеріали XI Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Луганськ, 28–29 листопада 2013 р.) / Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Луганськ, 2013. С. 102–105.

40. Кабацька О. В. Формування духовно-етичної культури студентів. *Возрождение духовности в современном мире: взаимодействие церкви и образования* : матеріали Междунар. научн.-практ. конф., (г. Харьков, 5 апреля 2013 г.). Харьков, 2013. С. 67–68.

41. Кабацька О. В. Аналіз тематики валеологічних наукових робіт школярів, поданих до конкурсу-захисту МАН. *Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку* : матеріали XI Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Харків, 11–13 квітня 2013 р.) / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2011. Т. 2. С. 25–28.

42. Кабацька О. В. Формування ціннісних орієнтацій школярів на заняттях валеологічного гуртка. *Педагогіка здоров'я* : матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Харків, 7 квітня 2014 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2014. С. 232–235.

43. Кабацкая Е. В., Островерх А. Е. Валеологические подходы к вопросам сохранения здоровья и творческого развития школьников. *Профессионализм педагога: сущность, содержание, перспективы развития* : науч. тр. Междунар. науч.-практ. конф., (г. Москва, 12–14 марта 2014 г.) / Моск. гос. обл. ун-т (Моск. гос. пед. ун-т). Москва ; Ярославль, 2014. С. 614–616.

44. Кабацкая Е. В., Гончаренко М. С., Куйдина Т. М. Уровень развития духовности социума как показатель и регулятор безопасности жизнедеятельности человека. *Безпека людини у сучасних умовах* : матеріали VI Міжнар. наук.-метод. конф., (м. Харків, 4–5 грудня 2014 р.) / НТУ «ХПІ». Харків, 2014. С. 65–67.

45. Кабацька О. В., Старосельська Ю. І. Збереження здоров'я студентів як важлива умова освітнього процесу. *Perspective trends in scientific research-2015 :materials of International scientific and practical conference* (October, 17–22, Bratislava, Slovak Republic). Київ, 2015. Т. 2. С. 47–49.

46. Кабацька О. В., Куйдіна Т. М. Моніторинг фізичного та психічного здоров'я студентів першого курсу класичного університету. *Безпека людини у сучасних умовах* : матеріали VII Міжнар. наук.-метод. конф. НТУ «ХП» та 105-ї Міжнар. конф. EAS, (м. Харків, 3–4 грудня 2015 р.) : зб. наук. ст. Харків, 2015. С. 147–150.

47. Кабацька О. В. Ціннісні орієнтації школярів різного віку у сільській школі. *Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку* : матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Харків, 14–16 квітня 2016 р.) / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2016. Т. 2. С. 171–174.

48. Кабацька О. В. Проблеми формування мотивації до здорового способу життя у дітей і молоді. *Проблеми формування здорового способу життя дітей і молоді* : матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. ф-ту фізичного виховання Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харків. обл. ради (21–22 квітня 2016 р.) / за заг. ред. І. О. Степанця. Харків, 2016. С. 11–14.

49. Кабацька О. В., Куйдіна Т. М., Старосельська Ю. І. Моніторинг стану здоров'я студентів в умовах вищого навчального закладу. *Педагогіка здоров'я* : матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Харків, 28–29 квітня 2016 р.) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2016. С. 196–199.

50. Кабацька О. В., Гончаренко М. С., Камнева Т. М., Удовенко М. А. Вплив методики ноосферної освіти на стан здоров'я школярів. *Актуальные научные исследования в современном мире*: матер. XVII Междунар. научн. конф., (г. Переяслав-Хмельницький, 26–27 сентября 2016 г.) : сб. науч. тр. Переяслав-Хмельницький, 2016. Вып. 9 (17), ч. 4. С. 35–40.

51. Кабацька О. В., Куйдіна Т. М. Критерії оцінки впливу спілкування у соціальних мережах на здоров'я підлітків. *Педагогіка здоров'я* : зб. наук. пр. VII Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 7–8 квітня 2017 р.) : [в 2 т.]. Чернігів, 2017. Т. 1. С. 282–285.

52. Кабацька О. В., Дудченко О. В. Особливості ціннісних орієнтацій школярів сільської школи. *Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку* : матеріали XV Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Харків, 5–7 квітня 2017 р.) / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2017. С. 46–48.

53. Кабацька О. В., Куйдіна Т. М., Старосельська Ю. І. Роль куратора студентської групи у виховній роботі вищого навчального закладу. *Педагогіка здоров'я* : зб. наук. пр. VIII Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Харків, 18–19 травня 2018 р.) / за заг. ред. І. Ф. Прокопенка ; Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2018. С. 567–570.

54. Кабацька О. В., Дудченко О. В., Герцеску Н. М., Косенко С. М. Виховання особистісних якостей школярів на заняттях гуртка оздоровчого напрямку у сільській школі. *Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку* : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Харків, 18–19 квітня 2018 р.) / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2018. С. 15–17.

55. Кабацька О. В., Кротов Є. В. Формування потребнісно-мотиваційної сфери молодших школярів для фізичного удосконалення. *Сучасний стан проблеми фізичної культури та здоров'я нації*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 23 квітня 2018 р.). Харків; Маріуполь, 2018. 167 с.

56. Кабацька О. В. Валеологічна освіта студентів як основа функціонування здоров'язбережувального освітнього середовища класичного університету. *Сучасний рух науки*: тези доп. II Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (м. Дніпро, 28–29 червня 2018 р. Дніпро, 2018. С. 192–196.

57. Кабацька О. В., Гончаренко М. С., Удовенко М. А. Вплив гімнастики Девіда Берселі на показники здоров'я студентів. *Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Полтава, 19–20 квітня 2018 р.) / за заг. ред. Н. Г. Пахомової; Полтав. нац. пед. ун-т імені В. Г. Короленка. Полтава, 2018. С. 63–66.

58. Кабацька О. В. Важливість формування здоров'язбережувальної компетентності студентів закладів вищої освіти. *Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку*: матеріали XVII Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Харків, 10–14 квітня 2019 р.) / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2019. С. 12–13.

59. Кабацька О. В. Виховання здорового способу життя вчителів фізичного виховання. *Сучасні тенденції та перспективи гармонійного розвитку учнівської та студентської молоді в умовах ступеневої освіти*: матеріали X Всеукр. наук.-практ. Internet-конф. (м. Харків, 15 квітня 2019 р.) / за заг. ред. О. М. Школи. Харків, 2019. С. 19–28.

60. Кабацька О. В., Дудченко О. В., Підберезкіна Т. В., Нейкалюк Н. Х., Ушакова Н. О. Важливість формування духовності підлітків у новій українській школі. *Педагогіка здоров'я*: зб. наук. пр. IX Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 27–28 вересня 2019 р.). Чернігів, 2019. С. 69–71.

61. Кабацька О. В. Особливості існування здоров'язбережувального освітнього середовища в закладі вищої освіти. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 12 грудня 2019 р.) / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. Харків, 2020. С. 176–180.

62. Кабацька О. В., Куйдіна Т. М., Старосельська Ю. І. Ставлення до здоров'я як наукова та світоглядна проблеми. *Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку*: матеріали XVIII Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Харків, 9–10 квітня 2020 р.) / Харків. нац. ун-т імені В. Н. Каразіна. Харків, 2020. С. 17–19.

63. Кабацька О. В. Формування основних груп компетентностей учнів закладів загальної середньої освіти за допомогою продуктивного навчання. *Фітнес&Здоров'я*: матеріали X Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Харків, 21 квітня 2020 р.) / за заг. ред. О. М. Школи. Харків, 2020. С. 15–16.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

64. Кабацька О. В., Варавін А. М., Пасинок В. Г. Оцінка життєвої задоволеності та суб'єктивного благополуччя студентів, що обрали вивчення

валеології. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія «Валеологія: сучасність і майбутнє». 2016. Вип. 20. С. 48–53.

65. Кабацька О. В., Підберезкіна Т. Є., Посмітна Ю. А., Нейкалюк Н. Х. Формування валеологічної культури вихованців гуртка оздоровчого напрямку у процесі позашкільної освіти. *Джерело педагогічних інновацій. Формування основ здорового життя на уроках фізичної культури та в позашкільній діяльності*. 2019. Вип. 1 (125). С. 146–150.

АНОТАЦІЯ

Кабацька О. В. Система формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах. — Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 — теорія та методика виховання (011 — Освітні, педагогічні науки). — ДЗ «Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка», МОН України, Старобільськ, 2021.

Дисертація є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах.

У роботі досліджено генезу ідеї здоров'язбереження здобувачів університетської освіти в історії педагогічної думки, розкрито роль і значення здоров'язбережувального освітнього середовища класичного університету для оптимізації освітнього процесу. Обґрунтовано концептуально-методологічні засади дослідження проблеми формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах. Здійснено сутнісно-феноменологічний та структурний аналіз здоров'язбережувального освітнього середовища класичного університету. З'ясовано суть здоров'язбережувальної компетентності здобувачів університетської освіти, визначено зміст її структурних компонентів. Теоретично обґрунтовано систему формування здоров'язбережувального освітнього середовища в класичних університетах. Розроблено науково-методичне забезпечення цієї системи. Експериментально перевірено ефективність розробленої системи формування у здобувачів освіти здоров'язбережувальної компетентності.

Ключові слова: здоров'язбереження, здоров'язбережувальне освітнє середовище, здоров'язбережувальна компетентність, система, формування, виховання, класичний університет.

АННОТАЦИЯ

Кабацкая Е. В. Система формирования здоровьесберегательной образовательной среды в классических университетах. — Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.07 — теория и методика воспитания (011 — Образовательные, педагогические науки). — ГУ «Луганский национальный университет имени Тараса Шевченко», МОН Украины, Старобельск, 2021.

Диссертация является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы формирования здоровьесберегательной образовательной среды в классических университетах.

В работе исследован генезис идеи здоровьесбережения соискателей образования в истории педагогической мысли, раскрыта роль и значение здоровьесберегательной образовательной среды классического университета для оптимизации образовательного процесса. Обоснованно концептуально-методологические основы исследования проблемы формирования здоровьесберегательной образовательной среды в классических университетах. Осуществлен сущностно-феноменологический и структурный анализ здоровьесберегательной образовательной среды классического университета. Выявлена суть здоровьесберегательной компетентности соискателей образования, определено содержание ее структурных компонентов. Теоретически обоснована и экспериментально проверена система формирования здоровьесберегательной образовательной среды в классических университетах. Разработано и внедрено на практике научно-методическое обеспечение разработанной системы.

Ключевые слова: здоровьесбережение, здоровьесберегательная образовательная среда, здоровьесберегательная компетентность, система, формирование, воспитание, классический университет.

SUMMARY

Kabatska O. V. The System of Formation of Health-preserving Educational Environment in Classical Universities. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The thesis for a scientific degree of the Doctor of pedagogical sciences on a specialty 13.00.07 – The Theory and Methods of Upbringing (011 - Educational, pedagogical sciences). – State institution „Luhansk Taras Shevchenko National University”, Starobilsk, 2021.

The dissertation is a theoretical and experimental study of the problem of forming a health-preserving educational environment in classical universities.

The dissertation reveals the role and importance of a health-preserving educational environment of a classical university for the optimization of the educational process.

The concept of forming a health-preserving educational environment in a classical university is scientifically substantiated.

The expediency of using a set of approaches to solve the problem of forming a health-preserving educational environment of a classical university, namely: systemic, synergetic, environmental, axiological, personality-oriented, resource, ergonomic, competence-oriented, holistic, is proved.

The genesis of the idea of health care of students has been studied. Relevant ideas of progressive representatives of scientific and pedagogical thought are singled out, which should be taken into account to solve the problem of health care in modern educational institutions.

The terminological field of research is concretized, the essence and health-preserving educational environment of classical university is clarified and the content of its structural components is defined: the essence of basic concepts of research “health”, “health preservation”, “environment”, “educational environment” is revealed. “Health-preserving educational environment”, “health-preserving competence”). The author's approach to the interpretation of the concept of health-preserving educational environment of the classical university is provided. It is defined as a set of managerial, organizational

and educational conditions aimed at the formation, strengthening and preservation of physical, psychological, social and spiritual health and adaptation of university students through the use of psychological and pedagogical, socio-pedagogical, valeological and medical-physiological means and methods of support of the educational process, prevention of risk factors for health, organization of a set of extracurricular health and preventive measures. The structure of the health-preserving educational environment includes such components: (subsystems) spatial-subject, organizational-managerial, personal-psychological, content-technological components, which in the context of health-preservation have specifics in designing the educational process, determining its content, resources, etc.

The parameters of the state of formation of the health-preserving educational environment of the classical university are determined: dominance; conceptuality; comfort; humanity; democracy; mobility; optimality; knowledge; social orientation; openness.

The essence of health-preserving competence of higher education seekers and the content of its structural components (personal-value, theoretical and practical, reflective-evaluative) are clarified.

The system of formation of the health-preserving educational environment of the classical university which contains four interconnected blocks is scientifically substantiated: conceptual-target; technological and procedural; monitoring and corrective.

A criterion base of research has been developed, which is aimed at checking the effectiveness of experimental work on the impact of the implementation of scientific and methodological support of the HEE formation system on the level of GC of students, which is formed by the following criteria and indicators: intentional-axiological; information and cognitive; activity-behavioral; personal resource.

A model has been developed and the effectiveness of the scientific and methodological support of the developed system of forming a health-preserving educational environment of the classical university has been experimentally tested. The positive influence of the introduced scientific and methodological support of the system of formation of the health-preserving educational environment on the level of GC formation in students is experimentally proved.

The obtained theoretical and practical results form the basis for its further study in terms of finding ways to improve the health-preserving education environment in the context of expanding external health-preserving resources, as well as innovative health-preserving forms, methods, tools, technologies of training and upbringing, as well as the development of a set of measures that can provide a systematic education of students in health-preserving culture.

Key words: health care, health-preserving educational environment, health-preserving competence, system, formation, education, classical university.

Підписано до друку 09.04.2021 р. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times ET. Ум. друк. арк. 1,9.
Наклад 100 пр. Зам. № 0409/5-21.

Надруковано з готового оригінал-макету у друкарні ФОП В. В. Петров
Єдиний державний реєстр юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців.
Запис № 2480000000106167 від 08.01.2009 р.
61144, м. Харків, вул. Гв. Широнінців, 79в, к. 137, тел. (057) 78-17-137.
e-mail:bookfabrik@mail.ua